

Autorica: magistra Tatjana Žarković

Dizajn i prelom: Tanja Ćurić, Merisa Basić

Lektura i korektura: Alma Džanković

Izdavačice: Fondacija CURE

Štampanje publikacije je podržano od strane Women's World Day of Prayer (WWDP), German Committee u sklopu projekta „Žensko zagovaranje za rodnu ravnopravnost“.

© Weltgebetstag der Frauen - Deutsches Komitee e.V.

Zahvaljujemo se organizacijama koje su odgovorile na naš upitnik za organizacije i to:

Udruženju žena „Li-Woman“ i Udruženju žena „Bistrica“ iz Livna, Centru za edukaciju i istraživanje „Nahla“ - podružnica Bihać, Udruženju građana „Budućnost“ Modriča, UG ToPeeR – Doboj i Udruženju žena „SEKA“ Goražde. Zahvaljujemo se svim ženama koje su učestvovalе u istraživanju.

Zahvaljujemo se na podršci istraživačicama prilikom rada na terenu:

Jovani Boljanić, Marini Rubić, Nevresi Hodžić-Mujezinović.

Zahvaljujemo se na podršci pri distribuciji upitnika:

Ženskoj mreži BiH, Sarajevskom otvorenom centru, Mreži za izgradnju mira, Inicijativi „Građanke za ustavne promjene“, Ženskoj romskoj mreži „USPIEH“ i svima koji/e su distribuirali/e upitnik.

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

342.726-055.2(497.6)(049.5)

364.6-055.2(497.6)(049.5)

316.66-055.2(497.6)(049.5)

ŽARKOVIĆ, Tatjana

„Žene koje inspirišu - -“ : istraživanje o mogućnostima i uslovima života žena u malim lokalnim zajednicama u BiH / Tatjana Žarković. - Sarajevo : Fondacija Cure, 2017. - 66 str. : graf. prikazi ; 21 cm

O autorici: str. 49. - Bibliografija: str. 47-48 i uz tekst

ISBN 978-9926-413-05-7

COBISS.BH-ID 24498182

Tatjana Žarković

„Žene koje inspirišu...”

Istraživanje o mogućnostima i uslovima života
žena u malim lokalnim zajednicama u BiH

Sarajevo, 2017.

ŽENE ZBORE:

“Eh da imam k'o što nemam...”

„Uplatila bih banju, jer nikada u životu pošten odmor nisam imala.“

„Uradila bih potporni zid oko kuće da mi klizište ne nanosi zemlju pred vrata i stepenište.“

„Napravila bih zub, položila vozački ispit i upisala kurs pčelarstva.“

„Pomogla bih djetetu da se zaposli. Moje je prošlo, bar on da ima šta.“

„Pomogla bih porodici, jer živimo od 850 KM, nas četvero.“

„Uređenje parkovskog prostora u bližoj okolini, izrada rampi za omogućavanje kretanja osobama umanjene tjelesne sposobnosti.“

„Vratila dugove i dala sinu za zaostalu alimentaciju unuci, koju nije u mogućnosti da plaća.“

„Kupila bih sve lijekove što mi trebaju!“

„Završila bih edukaciju iz snova i započela vlastiti biznis u Tešnju.“

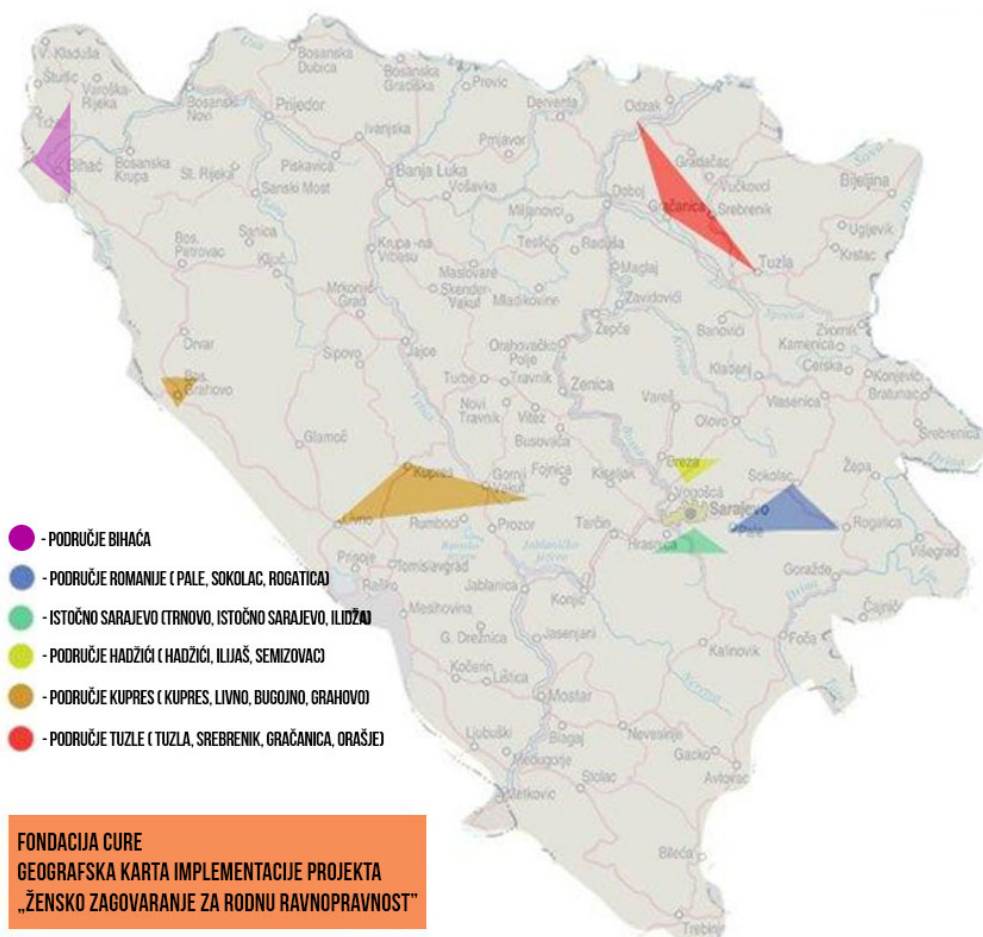
“Uplatila bih staž za nekoliko godina koje mi nisu uplaćene i dio dala u humanitarne svrhe.”

Sadržaj

1.	<u>Uvodni osvrt</u>	9
2.	<u>Prostor na kojem se odvija svakodnevica života žena</u>	9
2.1.	<u>Obrazovanje i mediji</u>	9
2.2.	<u>Zakonski okvir i praksa državnih organa i institucija u Bosni i Hercegovini</u>	10
2.2.1.	<u>Neusaglašenost zakona i diskriminacija po teritorijalnom principu- Socijalna i zdravstvena zaštita</u>	11
2.2.2.	<u>Neusaglašenost zakona i diskriminacija po teritorijalnom principu- Besplatna pravna pomoć</u>	11
2.2.3.	<u>Nasilje nad ženama i neadekvatan (i suprotan zakonu) rad subjekata zaštite</u>	12
2.2.4.	<u>Neefikasnost sudstva</u>	13
2.3.	<u>Diskriminacija na tržištu rada</u>	14
2.4.	<u>Nedosljednost između prava "na papiru" i prakse</u>	14
3.	<u>Ciljevi, korištene metode i relevantnost izabranog pristupa</u>	14
4.	<u>Analiza odgovora iz NVO sektora - mogućnosti, problemi i dobre prakse saradnje</u>	16
4.1.	<u>Problemi s kojima se susreću organizacije pri obavljanju aktivnosti</u>	17
4.2.	<u>Dobre prakse saradnje</u>	18
4.3.	<u>Organizacije izvještavaju o problemima žena</u>	19
5.	<u>Analiza upitnika rađenih sa ženama - projektni dio</u>	20
5.1.	<u>Profil žena koje su učestvovala u istraživanju - poslovi i primanja</u>	21
5.2.	<u>Pomoć od države</u>	23
5.3.	<u>Doživljaj nacionalnosti i religijske pripadnosti</u>	23
5.4.	<u>Stambena situacija i vlasništvo stana</u>	25
5.5.	<u>Ulaganje i mogućnost ulaganja u ličnu dobit</u>	26
5.5.1.	<u>Mogućnosti i prakse za lično i/ili profesionalno usavršavanje</u>	26
5.5.2.	<u>Značaj organizacija civilnog društva</u>	27
5.5.3.	<u>Redovni zdravstveni pregledi - mogućnosti i prakse</u>	27
5.6.	<u>Žene ocjenjuju... I dio</u>	28
5.7.	<u>Žene ocjenjuju... II dio</u>	30
5.8.	<u>Resursi za pravni savjet i hitne slučajeve</u>	33
5.9.	<u>Žene maštaju...</u>	34
6.	<u>Osjećam se drugačije jer sam...</u>	35
6.1.	<u>I dio - Jednostavno žena</u>	35
6.1.1.	<u>Žena u privatnoj sferi</u>	35
6.1.2.	<u>Domaćica bez ličnih primanja</u>	36
6.1.3.	<u>Žena majka</u>	36
6.1.4.	<u>Samostalna roditeljka</u>	36

6.1.5.	Razvedena žena.....	37
6.1.6.	Žena bez potomstva.....	37
6.1.7.	Žena drugačijeg izgleda i stila.....	38
6.1.8.	Žena drugačije seksualne orijentacije (lezbejka, biseksualna i trans* žena).....	38
6.2.	Žena u javnoj sferi.....	38
6.2.1.	Žena na tržištu rada.....	38
6.2.2.	Žena aktivistkinja i žena feministkinja.....	39
6.2.3.	Žena u saobraćaju.....	39
6.2.4.	Žena bez muškarca u svijetu muškaraca.....	39
6.2.5.	Žena s nametnutim osjećajem srama i stida.....	40
6.3.	II dio - Problemi koje uzrokuju identiteti i razlike koje nisu specifične samo za žene...40	
6.3.1.	Nacionalna ili etnička manjina, Religijska manjina, Raseljeno lice, Povratnica.....	40
6.3.2.	Osoba s invaliditetom.....	41
6.3.3.	Osoba s psihičkim problemima.....	41
6.3.4.	Osoba treće životne dobi.....	41
6.4.	III dio - Osjećam se drugačije tretiranom iz više razloga....	42
7.	Čeka nas još puno posla.....	44
	Fondacija CURE ističe u zaključku.....	46
	Literatura.....	47
	O Fondaciji CURE.....	49
	O autorici – Tatjana Žarković, MA.....	49
	Dodaci:.....	50
	Analiza intervjua iz bihačke regije.....	50
	Upitnik I.....	53
	Upitnik II.....	65

- Romanijska regija (Pale, Sokolac, Rogatica)
- Regija Istočno Sarajevo (Trnovo, Istočno Sarajevo, Ilidža)
- Regija Hadžići (Hadžići, Ilijaš, Semizovac)
- Kupreška regija (Livno, Kupres, Bugojno, Grahovo)
- Tuzlanska regija (Tuzla, Srebrenik, Gračanica, Orašje)

Fondacija CURE „Žensko zagovaranje za rodnu ravnopravnost“; geografske regije projektne implementacije

1. Uvodni osvrt

Istraživanje koje stoji pred vama je nastalo kao dio aktivnosti koje se sprovode u sklopu projekta „Žensko zagovaranje za rodnu ravnopravnost“ koji realizuje Fondacija CURE u 2017. godini. Istraživanje je rađeno četiri mjeseca i to od mjeseca marta do jula 2017. godine. Osnovni cilj istraživanja jeste analiza problema žena u svakodnevnom životu, kao i postojanje rodni lokalnih politika s fokusom na pet odabranih područja: Romanija i Istočno Sarajevo (Pale, Sokolac, Rogatica, Istočno Sarajevo, Trnovo, Bjelosavljevići, Podromanija, Prača); šira okolina Sarajeva (Hadžići, Ilijaš, Semizovac, Hrasnica, Visoko, Kakanj); Kanton 10 (Livno, Kupres, Bugojno, Bosansko Grahovo, Tomislavgrad); Tuzla i okolina Tuzle (Tuzla, Srebrenik, Špionica, Gračanica, Orašje, Gradačac); Bihać i okolina. U okviru istraživanja jedan od ciljeva je bio i da se posebno mapiraju problemi društveno marginalizovanih grupa žena.

Fokus interesovanja smo proširile i na područje Bihaća i okoline. Iz potrebe i želje da kontinuirano osluškjuju potrebe i probleme žena iz njihove regije, žene iz Centra za edukaciju i istraživanje „Nahla“- podružnica Bihać, predložile su da volonterski urade intervju sa ženama na terenu na tom području, kako bi obezbijedile materijal za analizu. Fondacija CURE je prihvatila prijedlog te je ovo istraživanje bogatije za jednu regiju zahvaljujući interesovanju i inicijativi žena iz spomenute organizacije, te im se ovom prilikom zahvaljujemo za njihov trud.

Rezultati istraživanja će izroditi i konkretan rezultat kroz zalaganje za stvaranje funkcionalnih mehanizama za daljnje osnaživanje žena. Na temelju istraživačkih nalaza kreirat će se zalagačka platforma za buduće zalagačke aktivnosti žena u izabranim malim lokalnim zajednicama. Mapiranje koje je ponudila analiza ispred vas nudi inpute za sve one koji/e budu motivisani/e da prave promjene u navednim lokalnim zajednicama. Fondacija CURE je ovim istraživanjem izašla iz okvira u kojima se prezentuju „glavni“ problemi koji prvenstveno tište žene iz većih gradova i ciljano odlučila da oslušne žene u drugim, manjim lokalnim zajednicama, koje su obično nevidljive, zanemarene i često „usputna stanica“ onima koji imaju moć donošenja odluka u društveno – političkom kontekstu.

2. Prostor na kojem se odvija svakodnevica života žena

Primarni cilj istraživanja koje stoji pred vama je bio ispitati svakodnevnicu žena različitih socijalnih, etničkih i nacionalnih grupa u lokalnim zajednicama, te samim time probleme s kojima se susreću, ali i pozitivne strane koje ističu. Kao uvid u dosadašnje stanje i prakse koje predstavljaju svakako kulise, kao određenje prostora na kojem se odvija i koji određuje svakodnevnicu života, predstaviti ćemo neke od izazova s kojima se susreću žene, osobito marginalizovane grupe žena, a što je prepoznato u različitim izvještajima i analizama. Uvid u stanje će svakako ukazati i na relevantnost tema na koje smo se fokusirale pri formiranju upitnika koji smo radile na terenu i online sa ženama.

2.1. Obrazovanje i mediji

Ono što učimo u školama i što svakodnevno imamo priliku da čujemo i vidimo u medijima u velikoj mjeri utiče na naš sistem rasuđivanja i oblikuje nas i naš odnos prema sebi i drugima još od malih nogu. Zbog toga je od velikog značaja kvalitetan program i sadržaj koji nude mediji, kao i program obrazovanja koji će biti u skladu s temeljnim principima obrazovanja u otvorenom društvu. Međutim realnost u BiH je takva da su žene i teme od interesa za žene nedovoljno zastupljene i nedovoljno vidljive u svim medijima, kao i u udžbenicima koji se koriste u školama,

a kada su i prisutne uz njih se vezuje stereotipno prikazivanje njihove patrijarhalne društvene uloge i položaja¹.

Organizacije civilnog društva u „Izveštavanju o primjeni zaključnih zapažanja i preporuka CEDAW komiteta za Bosnu i Hercegovinu 2013. – 2017.“² ističu da su rodni stereotipi u oblasti obrazovanja i medija vidljivi i široko rasprostranjeni, iako Zakon o ravnopravnosti spolova BiH i preporuke samoregulacionih tijela u oblasti medija prepoznaju obavezu i potrebu za uklanjanjem rodni stereotipa. U izvještaju se navodi: „BiH je propustila da kroz strategije obrazovanja, nastavne planove i programe, kao i obuku obrazovnih radnika i radnica sistemski ukaže na rodne stereotipe i promoviše rodnu ravnopravnost te provede šire akcije usmjerene na uklanjanje rodno stereotipnih i diskriminirajućih sadržaja u udžbenicima kroz sve nivoe obrazovanja. Programe neformalne obuke o rodni stereotipima, nasilju, rodnoj ravnopravnosti i ženskim pravima provode organizacije civilnog društva, bez osiguranog kontinuiteta i u ograničenom obimu, zavisno od dostupne podrške međunarodnih organizacija i fondova.“³

Što se tiče školstva i onoga što nas uče kroz formalno obrazovanje bitno je istaknuti i to da nisu samo rodni stereotipi sporni u udžbenicima iz kojih uče djeca u Bosni i Hercegovini, te tako prema analizi sadržaja udžbenika nacionalne grupe predmeta (u šta spadaju maternji jezik i književnost, historija, geografija, vjeronauk) koju su sprovedi Fond otvoreno društvo BiH i Promente socijalna istraživanja, ono što se očekuje od djece u osnovnim školama da usvoje i nauče iz udžbenika jeste: da su žene prvenstveno majke, a da se od djevojčica očekuje da budu lijepe i “čestite”, da su Rom/kinje nomadi koji/e se bave samo sitnom trgovinom, skupljanjem otpada i muzikom, da Srbi/kinje i Crnogorci/ke vole da ratuju, da je vjerska i etnička pripadnost istoznačna, da su svi imigranti u Europi muslimani, da Bliski Istok karakterizuju sukobi, nafta, Islam i terorizam, da su ateisti/ice nemoralni/e, bez jasnog cilja i smisla u životu osuđeni na propast, itd.⁴ Dakle, živimo u jednom društvu u kojem se mržnja, netrepeljivost i stereotipno razmišljanje gaji i njeguje čak i u institucijama koje su obavezane, te od kojih se samim time najviše očekuje da poštuju principe socijalne pravde, interkulturalizma, poštivanja ljudskih prava. Obrazovanje kao javno dobro bi trebalo da stavlja učenice i učenike u centar svoje pažnje kao i da određuje svoje djelovanje i program po navedenim principima (socijalna pravda, interkulturalizam, poštivanje ljudskih prava), a ne da se upliće u igre reprodukcije odnosa moći radi političkih interesa.

2.2. Zakonski okvir i praksa državnih organa i institucija u Bosni i Hercegovini

Ono što je evidentno u dosadašnjim izvještajima i analizama jeste da su žene u mnogim područjima života diskriminisane⁵, a za pojedine grupe žena, kao što su na primjer Romkinje, žene s invaliditetom, lezbejke, biseksualne i trans* žene, samohrane majke, žene žrtve nasilja, ovisnice o opojnim drogama, seksualne radnice i žene treće dobi može se reći da su u potpunosti društveno zanemarene i isključene.

Zakonski okviri i mehanizmi za zaštitu od diskriminacije i isključivanja na osnovu pola postoje, te tu pripada, na primjer, Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH (2003)⁶ koji se poziva na odredbe

¹ Medina Mujić i Saša Knežević: “Pogled iz drugog ugla: Udžbenička politika i analiza zastupljenosti stereotipa u udžbenicima srednjih škola u Kantonu Sarajevo”, - Fondacija CURE: Sarajevo 2016.

² Dostupno na: <http://zenskamreza.ba/alternativni-cedaw-izvjestaj-izvjestaj-organizacija-civilnog-drustva-o-primjeni-zakljucnih-zapazanja-i-preporuka-cedaw-komiteta-za-bosnu-i-hercegovinu-2013-2017/>

³ Izvještaj organizacija civilnog društva o primjeni zaključnih zapažanja i preporuka CEDAW komiteta za Bosnu i Hercegovinu 2013. - 2017., Helsinški parlament građana Banjaluka i Prava za sve Sarajevo, Banja Luka, 2016, str. 6.

⁴ Detaljnije o tome pročitati u: Obrazovanje u BiH: Čemu (ne)učimo našu djecu, Analiza sadržaja nacionalne grupe predmeta u osnovnim školama, Mas Media Sarajevo i Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo 2017.

⁵ Detaljnije o tome pročitati u analizama i izvještajima: Narandžasti izvještaj, Sarajevo 2016; Analiza o pravnom položaju u pristupu pravdi žena u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2015.; Zalagačke platforme žena u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2016; Ravnopravnost spolova u općinama/opštinama u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2015.

⁶ Dostupno na: <https://www.hsph.harvard.edu/population/womenrights/bosnia.equality.03.pdf>

Zakona o zabrani diskriminacije⁷. Zakon o ravnopravnosti polova garantuje jednake mogućnosti svim građankama i građanima, kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi društva i zabranjuje direktnu i indirektnu diskriminaciju zasnovanu na polu. Pored pomenutog zakona postoji i niz strateških dokumenata, akcionih planova, institucionalnih mehanizama za ravnopravnost polova na različitim nivoima vlasti u BiH.⁸

U praksi se nažalost mehanizmi zaštite prava rijetko koriste iako postoje. Djelimično razlog za to je neinformisanost obespravljenih osoba, ali i problem neusaglašenosti i različitog tretiranja zakona na nižim nivoima vlasti, te nekompetentnost i neadekvatan rad subjekata zaštite, sudstva i slično. U nastavku ćemo spomenuti najuočljivije primjere diskriminacije i zanemarivanja žena zbog neadekvatnog rada državnih institucija i organa, koji se vrše i pored zagarantovanih prava na osnovu mnogobrojnih zakona, međunarodnih dokumenata i konvencija.

2.2.1. Neusaglašenost zakona i diskriminacija po teritorijalnom principu - Socijalna i zdravstvena zaštita

Najpoznatiji primjer diskriminacije i oduzimanja prava zbog neusaglašenosti zakona jeste svakako pravo na porodijsku naknadu. U Specijalnom izvještaju institucije ombudsmena za ljudska prava BiH iz 2015.⁹ je potvrđena diskriminacija porodilja u Federaciji BiH.

Pravo na porodijsku naknadu je jedno od osnovnih prava žena i to ne samo zaposlenih, već i nezaposlenih, a država je dužna da osigura efikasne mehanizme za isplatu u skladu s međunarodnim i domaćim standardima. Međutim zbog neusaglašenosti zakona na nižim nivoima vlasti može se reći da se vrši diskriminacija žena porodilja na teritorijalnom principu, jer je naknada porodiljama u različitim dijelovima države neujednačena, a u nekim dijelovima države se realizuje ili samo u ograničenom obliku ili se uopće ne realizuje jer je samo pravo na naknadu porodiljama različito tretirano u različitim dijelovima BiH. Tako, na primjer, u Federaciji BiH postoje velike razlike u naknadama za nezaposlene porodilje koje se u najvećem broju kantona svode samo na jednokratnu pomoć. U samo dva od ukupno deset kantona nezaposlene porodilje primaju naknadu u trajanju od 12 mjeseci, u četiri primaju naknadu u trajanju od 6 mjeseci, dok u ostalima dobijaju jednokratnu pomoć u iznosu od 100 do maksimalno 500 KM. Važno je uočiti da naknade nezaposlenim porodiljama u većini kantona zavise od prihodovnog cenzusa, odnosno visine prihoda domaćinstava.

Sličan je problem i s liječenjem neplodnosti kao i s ostvarivanjem drugih prava iz oblasti zaštite porodica s djecom, ali i s ostvarivanjem prava na osnovu zakona iz oblasti socijalne zaštite, kao na primjer pravo na stalnu ili jednokratnu novčanu pomoć, dječiji dodatak, invalidninu, dodatak za tuđu njegu i pomoć i slično. I pravo na zdravstvenu njegu se također vezuje za teritorij gdje su osobe nastanjene, kao i problem vezan za nedostatak adekvatne zdravstvene usluge, osobito medicinske aparature. Fondacija CURE je aktivnim radom sa ženama na terenu došla do podataka da žene na mamografiju čekaju po 6 mjeseci do godinu dana, a na pregled kičme do 2 godine.

2.2.2. Neusaglašenost zakona i diskriminacija po teritorijalnom principu - Besplatna pravna pomoć

Neusaglašenost zakona se odnosi i na pružanje besplatne pravne pomoći. Pravna pomoć predstavlja mehanizam omogućavanja pristupa pravdi. Teret dokazivanja u parničnim postupcima

⁷ Dostupno na:

<http://www.untz.ba/uploads/file/centri/centar%20za%20podrsku%20studentima/akti/Zakon%20o%20zabrani%20diskriminacije%20SlGlasnik%20BiH%20broj%2059-09.pdf>

⁸ Detaljnije o tome pročitati u: Saša Savičić, „Ka ostvarivanju ravnopravnosti polova u Kantonima Federacije BiH“, Sarajevo 2016.; i u „Narandžasti izvještaj 2016“, Sarajevo, 2016.

⁹ Izvještaj dostupan na http://www.obmudsmen.gov.ba/documents/obmdusmen_doc2015102111102085bos.pdf

je na strankama, te treba istaći da sud više nema dužnost da pomaže stranci koja nema znanja u oblasti prava ili nije u mogućnosti da obezbijedi adekvatnu pravnu pomoć. Dakle, nepoznavanje prava šteti građankama u parničnim postupcima, te tako, ako si osoba koja je neuka u oblasti prava i ne može finansijski ili u okviru svog kruga poznanika ili prijatelja obezbijediti adekvatnu pravnu pomoć, njoj je limitiran pristup pravdi, nezavisno od svih konvencija, zakona i mehanizama zaštite.

Postoje samo pojedinačni zakoni o pružanju besplatne pravne pomoći na nižim nivoima vlasti, a u nekim dijelovima države oni još nisu usvojeni. Na taj način se stvara neusklađena, nedosljedna i diskriminirajuća praksa opet, prije svega po teritorijalnom principu, ali i po drugim kriterijumima, te kao posljedicu toga imamo nejednako postupanje prema ugroženim kategorijama osoba pri pristupu pravdi, te kršenja principa vladavine prava. Takvo stanje u velikoj mjeri pogađa žene kao subjekte pri potraživanju ostvarivanja prava.

U Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći osim prebivališta, kao jednog od diskriminirajućih faktora, postoje još mnogi problemi, od kriterijuma koji određuju pravo na besplatnu pravnu pomoć, preko selektivnog i nedosljednog ostvarenja u praksi.

Ono što je šokantno i upućuje na izrazitu institucionalnu diskriminaciju žena, i pored svih zakonskih okvira, kako državnih tako i međunarodnih, jeste da pojedini zakoni ne predviđaju pružanje pravne pomoći za žrtve trgovine ljudima i žrtve nasilja u porodici. Jasno je da su žrtve trgovine ljudima i žrtve nasilja u porodici dominantno žene, te se na taj način stvara začarani krug iz kojeg je teško izaći, a u kome svakako nisu svi pred zakonom jednaki jer nemaju jednak pristup pravdi i svim mehanizmima koji im stoje na raspolaganju kao pravni lijek, jer ne poznaju, nemaju priliku ili čak nemaju prava da im se omogući pomoć i informacije o postojećim mehanizmima zaštite. U takvom jednom okruženju možemo reći da žive žene, okruženju u kojem je nasilje i seksualno izrabljivanje žena, a naročito žena nižeg socio-ekonomskog statusa, ignorisano od strane države.

2.2.3. Nasilje nad ženama i neadekvatan (i suprotan zakonu) rad subjekata zaštite

Društveni problem nasilja u porodici je u Bosni i Hercegovini regulisan zakonima na nivoima entiteta, u cilju brže i potpunije zaštite žrtava. Da bi se obezbijedila potpuna i brza zaštita žrtava nasilja u porodici, subjekt zaštite je prema odredbama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH dužan da pruži zaštitu, pomoć i podršku žrtvama nasilja u porodici bez obzira da li je protiv učinioca pokrenut krivični ili prekršajni postupak.

Nažalost, u praksi je takva situacija da postoji veoma mali broj krivičnih prijava podnijetih po službenoj dužnosti jer se policija češće odlučuje za podnošenje prekršajnih prijava prema kojima nasilnik bude samo novčano kažnjen. Gore pomenuta zakonska odredba se u praksi ne primjenjuje već se stvara jedna vrlo dramatična i traumatična situacija u kojoj su žrtve nasilja u porodici nedovoljno zaštićene i bespomoćne.

Pri tome treba istaći problem na koji ukazuju nevladine organizacije koje se bave zaštitom žena koje su preživjele nasilje. Nevladine organizacije ukazuju na problem slabe razvijenosti svijesti o obavezности prijave nasilja te se prijava podnese tek kod težih oblika nasilja koji imaju obilježja krivičnog djela. Dakle, praksa policije, pored toga što je u suprotnosti sa zakonskim odredbama, je i u potpunoj suprotnosti sa stvarnošću i ozbiljnošću situacije u kojoj se žene žrtve nasilja nalaze.

Da bismo ilustrovale ozbiljnost posljedica koje proističu iz jedne takve prakse zamislit ćemo jednu situaciju u kojoj se žena odluči da prijavi nasilje u porodici, pri čemu prvi kontakt ostvaruje

s policijom samom prijavom nasilja. Suprotno zakonu praksa je takva da policija prvo često procjenjuje osnovanost prijave o učinjenom nasilju, što dodatno traumatizuje i ponižava žrtvu, te na kraju uputi samo prekršajnu prijavu, nakon čega se žena žrtva nasilja, koja najčešće u patrijahalnom bosansko-hercegovačkom društvu nema imovinu na svoje ime, te je ucjenjivana od strane partnera, društva i okoline u kojoj živi, a primanja, ukoliko ih uopće ima, slabija su u odnosu na muškarca, te još ako ima i djecu o kojoj se mora brinuti i izdržavati ih itd., mora vratiti u situaciju iz koje je pokušala da se izvuče i nastavlja da živi u nesigurnosti i agoniji i to s dodatnim manjkom u kućnom budžetu, nakon što stigne novčana kazna za nasilnika s kojim živi. Pitamo se da li će i pod kojim uslovima žena koja je doživjela takvo iskustvo opet prijaviti nasilje ukoliko ga doživi.

2.2.4. Neefikasnost sudstva

U tekstu iznad smo navele jedan hipotetički primjer žene koja doživljava nasilje u porodici, te ćemo nastaviti s navedenim primjerom da bi nadalje ilustrovale nepovoljan položaj žena koji proističe iz neefikasnog i neadekvatnog rada državnih organa i institucija. Pretpostavimo da je gore pomenuta žena žrtva nasilja koja ima zajedničku djecu s nasilnikom uspjela da se izvuče iz svih psiholoških, emocionalnih, društvenih, ali i institucionalnih zamki i razvela se od muža nasilnika i započela život kao samostalna roditeljka.¹⁰

Da bi obezbijedila sva sredstva izdržavanja za djecu žena zahtjeva alimentaciju/ili naknadu za izdržavanje djece. Da bi ostvarila svoje pravo, ona se poziva na Porodični zakon koji uređuje odnose između bračnih i vanbračnih partnera, roditelja, djece i drugih srodnika/ca po krvi i usvojenju, odnose starateljstva, usvojenja i posebne postupke za ostvarivanje i zaštitu tih prava. Po odredbama ovog Zakona regulisano je da se radnje u postupcima poduzimaju hitno.

Sprovedena Analiza o pravnom položaju i pristupu pravdi žena u Bosni i Hercegovini¹¹ izvještava da se u praksi odredba Porodičnog zakona koja nalaže da se radnje u postupcima poduzimaju hitno ne ispunjava, te da pojedini postupci gdje su nesporne sve činjenice potrebne za vođenje i okončanje postupka, traju i po godinu dana do dvije od dana podnošenja tužbe ili zahtjeva sudu¹². Oni nadalje izvještavaju: „U praksi su evidentni i problemi kada osobe koje su pravosnažnim i izvršnim presudama dužni davati izdržavanje to ne čine. Čak i ako su zaposlene i ako sud u skladu sa Zakonom o izvršnom postupku poduzima radnje i aktivnosti radi realizacije rješenja o izvršenju, često se dešava da dijete ne ostvari svoja prava u obimu u kome mu pripadaju. Krivičnim zakonom Federacije BiH normirano je krivično djelo izbjegavanje izdržavanja. Međutim, i pored toga što korisnice iscrpe sve zakonske mogućnosti u izvršnom postupku i podnesu prijave nadležnom tužiteljstvu, rijetko se dešava da postupajući tužilac podigne optužnicu i proslijedi je sudu na potvrđivanje.“¹³

Na ovom mjestu je još potrebno naglasiti gore pomenutu ograničenu dostupnost besplatne pravne pomoći koju je država dužna da obezbijedi građankama/ima, te ono što, nažalost, slijedi za naš navedeni primjer jeste da će žena, koja se izvukla iz nasilne zajednice, vrlo vjerovatno zbog neefikasnosti suda i tužilaštva, nastaviti živjeti zajedno s djecom u siromaštvu. U svakodnevnoj praksi se susrećemo sa ženama koje ostaju u lošoj i nasilnoj zajednici da „ne bi djeca ispaštala“, iako je za djecu traumatično da žive i odrastaju u jednom takvom nezdravom okruženju.

¹⁰ Fondacija CURE se zalaže za promjenu terminološkog izraza „samohrana majka“ koji je jednodimenzionalan. Umjesto samohrana majka upotrebljavamo izraz samostalna roditeljka. Samostalnost je osnažujuća riječ za razliku od jednodimenzionalnog pridjeva „samohrana“ jer majka/roditeljka ima puno više uloga koje je potrebno prepoznati i istaći.

¹¹ „Analiza o pravnom položaju i pristupu pravdi žena u Bosni i Hercegovini“, Sarajevo 2015.

¹² Ibid str. 6

¹³ Ibid str. 6

2.3. Diskriminacija na tržištu rada

Na tržištu rada su žene višestruko diskriminirane. Mnogobrojna istraživanja i statistički podaci ukazuju na činjenicu da žene u odnosu na muškarce nemaju jednake ekonomske mogućnosti čak i ako su zaposlene. U takvoj situaciji se nalaze žene u cijelome svijetu, a ne samo u Bosni i Hercegovini, a ono što je specifično za BiH je da je po tom pitanju najgora u Europi. Expert Market iz Londona prema svojim istraživanjima navodi da je jaz između plata žena i muškaraca u Bosni i Hercegovini iznosi 46%, te da je najveći u Europi¹⁴.

Pored nesrazmjernosti u primanjima, mobingu i slabijoj mogućnosti napredovanja žena na tržištu rada, vidljiva je i polna diskriminacija prilikom zapošljavanja, dakle sam pristup tržištu rada im je otežan¹⁵. Udruženja koja pružaju besplatnu pravnu pomoć izvještavaju da korisnice pravne pomoći navode da su im poslodavci pri samom razgovoru za posao tražili garanciju da neće osnovati brak, ostati u drugom stanju, te da se ženama godinama zaključuje ugovor na određeno vrijeme, a u trenutku kada ostanu u drugom stanju im se jednostavno ne zaključi novi ugovor, s ciljem onemogućavanja prava po osnovu porodijskog odsustva¹⁶, što se kosi sa Zakonom o ravnopravnosti polova.

2.4. Nedosljednost između prava „na papiru“ i prakse

Na osnovu dostupnih analiza i izvještaja možemo zaključiti da država Bosna i Hercegovina, iako je donijela zakone i potpisnica je različitih međunarodnih dokumenata, konvencija i deklaracija, nije uspostavila adekvatan sistem koji bi omogućio ostvarivanje prava koja na papiru postoje.

Kao što možemo vidjeti, institucionalni mehanizmi za ravnopravnost polova postoje, ali na nižim nivoima vlasti, gdje bi trebalo da se donijeti zakoni i mehanizmi konkretizuju, jer je u suprotnom doneseni zakon tek jedna prazna apstrakcija bez izvršenja u praksi, te konkretno sprovođenje mjera koje se odnose na ravnopravnost polova i zaštitu od diskriminacije koje je na veoma lošem nivou, što zbog nepostojanja kontrole nad tijelima koja sprovode ravnopravnost polova, neusklađenosti zakona, nekompetentnosti rada suda i policije, zdravstvenog sistema i slično.

3. Ciljevi, korišćene metode i relevantnost izabranog pristupa

Na koji način gore navedeni zakonski okvir i konkretna praksa u Bosni i Hercegovini, kao i društveno nametnute vrijednosti i uloge, utiču na sam kvalitet života iz ženske perspektive je pitanje na koje smo nastojale dati odgovor kroz ovo istraživanje. Kroz intervju vođene direktno sa ženama željele smo da istražimo koliko su sama prava, osigurana zakonima i konvencijama, ali i sistemski rješenja i usluge od strane državnih servisa, organa i institucija, uopće pronašla put

do života građanki kojima i treba da služe. Dakle koliko se uopće zna za njih i koliko im stoje na raspolaganju. Osim toga željele smo da vidimo i koliko je i sam “narod” spreman da se zauzme za sebe i (iz)bori za svoja prava i kakvi su odnosi solidarnosti i zajedništva na koje se često pozivamo kao na jednu od karakternih osobina naroda koji žive na ovim područjima.

¹⁴ Kada žene počinju raditi besplatno zbog jaza u plaćama? Libela.org. Oktobar, 2016.

¹⁵ Izvještaj organizacija civilnog društva o primjeni zaključnih zapažanja i preporuka CEDAW komiteta za Bosnu i Hercegovinu 2013. - 2017., Banja Luka: Helsinški parlament građana Banjaluka i Prava za sve Sarajevo, 2016.

¹⁶ Analiza o pravnom položaju i pristupu pravdi žena u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Udruženje Vaša prava BiH, 2015., str. 9.

Kako bi se stvorila obuhvatnija slika, naš plan je bio da se uradi najmanje 250 intervjua sa ženama, pri čemu smo se fokusirale na četiri regije koje predstavljaju glavni fokus projekta u okviru kojeg je rađeno istraživanje:

1. Romanija i Istočno Sarajevo (Pale, Sokolac, Rogatica, Istočno Sarajevo, Trnovo, Bjelosavljevići, Podromanija, Prača)
2. Šira okolina Sarajeva (Hadžići, Ilijaš, Hrasnica, Semizovac, Visoko, Kakanj)
3. Kanton 10 (Livno, Kupres, Bugojno, Drvar, Tomislavgrad, Bosansko Grahovo)
4. Tuzla i okolina (Tuzla, Srebrenik, Špionica, Gračanica, Orašje, Gradačac)

U toku istraživanja proširen je fokus i na područje Unsko-sanskog kantona zahvaljujući inicijativi i saradnji s Centrom za edukaciju i istraživanja „Nahla” - podružnica Bihać, te su pored gore navedenih regija analizirani i odgovori žena iz:

5. Bihaća i okoline.

S obzirom na veliko interesovanje dobili smo ukupno 534 odgovora, i to 317 iz regija koje su glavni fokus projekta u okviru kojeg je rađeno istraživanje, s dodatkom od 217 odgovora sa područja Bihaća i okoline.

Kao instrument rada na terenu korišten je upitnik koji sadrži standardizovana pitanja sa skalama i ponuđenim odgovorima, ali i s nekolicinom otvorenih pitanja, s ciljem da se omogući statistička analiza i poređenje u okviru analize velikog broja intervjua, urađenih sa ženama iz različitih društvenih, nacionalnih i etničkih grupa o pitanjima s kojima se suočavaju u svakodnevnom životu. Pitanja u upitniku su usmjerena na različita područja koja određuju sveukupni kvalitet života žena.

Pri izradi upitnika smo se vodili Allardtovim konceptom kvaliteta života pri čemu se razlikuju tri kategorije osnovnih životnih potreba na koje smo se fokusirale, a da smo pri tome vodile računa da se operacionalizuju i objektivni i subjektivni indikatori po izabranim kategorijama:

Having što podrazumijeva materijalnu dimenziju životnog standarda, kao npr. materijalne resurse, uslove stanovanja, zaposlenje i uslove na poslu, zdravlje, obrazovanje i životna okolina.

Loving što podrazumijeva potrebu za pripadanjem i socijalnim kontaktima kao na primjer komšiluk, porodica, rodbina i krug prijatelja/ica kao i aktivnosti i veze u udruženjima i drugim organizacijama.

Being što podrazumijeva mogućnost učestvovanja u društvu i ulaganja u ličnu dobit, kao na primjer političke aktivnosti, mogućnost donošenja odluka i smislenog rada itd.¹⁷

U skladu s tim usmjerile smo se na šest glavnih setova pitanja:

- Pitanja vezana za kvalitet i subjektivni doživljaj uslova stanovanja i mjesta stanovanja;
- Pitanja vezana za mogućnosti samorazvoja i ulaganja u ličnu dobit;
- Grupa pitanja vezana za odnose s porodicom, prijateljima i zajednicom;
- Grupa pitanja o dnevnim aktivnostima i društvenom angažovanju;

- Pitanja o zdravstvenom stanju žena i subjektivnom osjećaju zadovoljstva;
- Pitanja vezana za posebne identitete i razlike koje određuju život žena i stav lokalne zajednice prema njima.

Kako bismo uzele u obzir i perspektivu nevladinih organizacija koje se bave zaštitom prava žena, pripremile smo upitnik s pet otvorenih pitanja za organizacije nevladinog sektora, koje se u okviru svojih aktivnosti bave zaštitom prava žena ili su na drugačiji način kroz svoj rad u direktnom kontaktu sa ženama iz svojih lokalnih zajednica. Upitnik je namijenjen samo organizacijama koje djeluju u manjim lokalnim zajednicama. Odgovori organizacija iz većih kulturno-ekonomskih centara Bosne i Hercegovine (Sarajevo, Mostar, Banja Luka) nismo uzele u obzir jer nam u kontekstu ovog istraživanja o životu žena u malim lokalnim zajednicama nisu bila značajna za analizu.

Perspektivu nevladinog sektora smatramo jako bitnom u kontekstu našeg istraživanja, jer NVO sektor možemo smatrati “međusponom” između građanki i države i državnih institucija, naročito kada se uzme u obzir da u stvarnosti Bosne i Hercegovine mnogi zakoni, regulative i obaveze državnih institucija stoje samo kao mrtvo slovo na papiru, te je tu NVO sektor često subjekat koji uveliko preuzima socijalnu zaštitu građanki/a na sebe. Zato smo ovakve nevladine organizacije prepoznale kao “ekspertske” u području znanja o životima žena i ključnim problemima s kojima se one susreću.

Mnoge organizacije koje su aktivne na nivou BiH, naročito iz manjih lokalnih zajednica nemaju svoju web stranicu na internetu, ili ukoliko imaju, dostupna web stranica ne sadrži sve informacije relevantne za naše istraživanje. Zbog toga je analiza web stranica s informacijama o aktivnostima i drugim relevantnim podacima dostupnim na internetu bila nedovoljna te je stoga upitnik s pet otvorenih pitanja distribuisan na razne načine organizacijama, preko Ženske mreže BiH i Mreže za izgradnju mira u BiH, ali i direktno organizacijama preko e-mail adresa.

S obzirom da je na terenu teško doći do informacija koje predstavljaju taboo u našem društvu, kao što je na primjer nasilje u porodici, seksualno nasilje i slično, pored pitanja o aktivnostima, dobrim praksama, mogućnosti saradnje i problemima prilikom saradnje s državnim institucijama i NVO sektorom, pitale smo organizacije i koji su to prepoznati problemi žena s kojima kroz svoj rad dolaze u kontakt. Bilo nam je jako bitno tu informaciju dobiti i od organizacija, s obzirom da je NVO sektor na sebe preuzeo veći dio posla u okviru pružanja psihosocijalne zaštite, uz vrlo malu ili nikakvu podršku od strane države. U nastavku slijedi prostor za glas organizacija.

4. Analiza odgovora iz NVO sektora - mogućnosti, problemi i dobre prakse saradnje

Perspektivu nevladinog sektora smatramo jako bitnom u kontekstu ovog istraživanja, jer NVO sektor možemo smatrati “međusponom” između građanki i države i državnih institucija, naročito kada se uzme u obzir da u stvarnosti Bosne i Hercegovine mnogi zakoni, regulative i obaveze državnih institucija stoje samo kao mrtvo slovo na papiru, te je tu NVO sektor često subjekt koji uveliko preuzima socijalnu zaštitu građanki/a na sebe. Zbog toga smo u okviru istraživanja pripremile i pitanja za organizacije, s pet otvorenih pitanja, kako bismo stekle uvid u aktivnosti, prakse, informisanost, mogućnosti saradnje i probleme prilikom saradnje, i podršku od strane državnih institucija. Pri tome smo se fokusirale prvenstveno na tzv. nevladine organizacije koje

se bave zaštitom prava žena ili na drugačiji način rade direktno sa ženama. Upitnik je namijenjen samo organizacijama koje djeluju u manjim lokalnim zajednicama.

Nažalost potrebno je istaknuti alarmantno stanje u okviru NVO sektora gdje se samo 6 organizacija smatralo kompetentnim da odgovore na pitanja i izdvojilo vrijeme za to, iako je kontaktiran veliki broj organizacija, što preko Ženske mreže BiH i Mreže za izgradnju mira u BiH, što putem ličnih kontakata. Ne možemo sa sigurnošću utvrditi razlog tako slabog odaziva na upitnik. Da li je to nedostatak sredstava, projekata, kadrova, kompetencija i aktivnosti, vremena da se prate ženske i mirovne mreže ili slično, ili naprosto zaraženost općom apatijom i letargijom koje vlada u BiH društvu, ali ono što je jako bitno istaći jeste da ovakvo stanje upućuje na nužnost osnaživanja NVO sektora, s posebnim fokusom na jačanje saradnje i umrežavanja, ciljane edukacije u okviru NVO sektora i na finansijsku podršku.

Zahvaljujemo se organizacijama koje su odgovorile na naš upitnik za organizacije i to:

Udruženju žena "Li-Woman" i Udruženju žena „Bistrica“ iz Livna, Centru za edukaciju i istraživanje „Nahla“ - podružnica Bihać, Udruženju građana "Budućnost" Modriča, UG ToPeeR – Doboj, i Udruženju žena "SEKA" Goražde.

4.1. Problemi s kojima se susreću organizacije pri obavljanju aktivnosti

Najčešći problemi s kojima se susreću organizacije pri obavljanju aktivnosti se mogu svrstati u četiri različita područja koja nisu nikako nezavisna jedno od drugog već se međusobno uslovljavaju i prožimaju.

Nevladine organizacije ističu da je politizacija u svim oblastima društva prisutna, a što je u manjim lokalnim zajednicama najvidljivije. Problem politizacije se ogleda u tome što političke stranke na vlasti podržavaju svoje istomišljenike/ce, a minimiziraju aktivnosti, prijedloge i sugestije koje dolaze od organizacija civilnog društva. Uslijed takvog stanja, osobe aktivne u nevladinim organizacijama ističu nerazumijevanje od strane vladajućih struktura za ono što rade i za šta se zalažu kao poteškoću s kojom se često susreću, a što se ogleda u otežanoj saradnji s vlastima. S tim u tijesnoj vezi je i drugi problem koji određuje sam preduslov za rad i aktivnosti u okviru organizacije, a to je nedostatak adekvatnog prostora za rad i novčanih sredstava.

Osim problema koji se odnose na podršku od strane države i vladajućih struktura, tu je i problem koji dolazi s "druge strane" - od građanki/a. Tu organizacije ističu problem malog odaziva ljudi na akcije i aktivnosti koje organizuju, te slabu motivisanost i zainteresovanost članica/ova organizacija, a kako navode zbog siromaštva i nezaposlenosti.

Ono što nevladne organizacije prepoznaju kao zajednički problem vladajućih struktura i "običnih" građanki/na je neinformisanost i nedovoljno poznavanje tema i problematike kojom se bave organizacije, pri čemu se prvenstveno misli na problem neravnopravnosti polova i zaštite prava žena, a to onda ima za posljedicu ignorisanje ili nezainteresovanost građanki/a, kao i institucija.

Konkretni primjeri navedenih problema su recimo neuspjeh inicijative za izmjene podzakonskog akta o finansiranju sigurnih kuća, koja je pokrenuta od strane Udruženja građana „Budućnost“ Modriča, a gdje je traženo da se pri finansiranju sigurnih kuća troškovi razdvoje na fiksne i varijabilne. Fiksne troškove bi sigurne kuće imale bez obzira na broj žena i djece koje koriste mjeru zbrinjavanja, a varijabilni troškovi bi se odnosili isključivo na troškove žrtava. Nažalost, izostala je podrška iako je ova inicijativa najrazumniji prijedlog i pokušaj da se poboljša postojeće stanje

i problem s finansiranjem sigurnih kuća, navodi Udruženje građana „Budućnost“ Modriča. Ovo udruženje takođe ističe da su u lokalnoj zajednici zaustavljeni svi pozitivni procesi koje godinama razvijaju. Na primjer, ove godine Skupština Opštine Modriča nije stavila u svoj program rada Izvještaj o nasilju nad ženama, iako je od 2007. godine kontinuisano jednom godišnje razmatrana ova tema. Postoji dosta drugih pokazatelja o retrogradnim postupcima lokalnih vlasti u ovoj, ali i drugim opštinama.

UG ToPeeR iz Doboja ističe da iako imaju dobru saradnju i komunikaciju s mnogim organizacijama, na kraju se sav uloženi trud završi na edukacijama, razgovorima i sastancima i to zbog nedovoljne podrške i interesovanja lokalnih institucija. Tu naročito ističu zahtjeve i pritisak od strane organizacija vezano za rodno senzitivno budžetiranje. Pored toga smatraju da je vrlo teško doći do informacija potrebnih za rad i aktivnosti zbog netransparetnosti rada i slabe otvorenosti za saradnju od strane institucija.

Udruženje žena „Li-Woman“ iz Livna navodi da su edukacije jedine uspješne inicijative koje se već dugo provode s mladima, ženama i muškarcima. Iskustva s državnim institucijama često nisu uspješna jer većina osoba unutar institucija sam pojam rod (gender) shvataju kao nešto što nema naučnu podlogu i što je u suprotnosti s tradicionalnim vrijednostima porodice, te samo zagovaranje za rodnu ravnopravnost za takve osobe znači podržavanje svega što nije „normalno“, navode žene iz udruženja Li-Woman.

4.1. Dobre prakse saradnje

Pored loših iskustava i prepreka s kojima se susreću aktivistkinje/i tu su i primjeri dobre i uspješne saradnje što je takođe jako bitno spomenuti. Ovdje ćemo spomenuti samo neke od primjera koje organizacije posebno ističu.

Jedna od uspješnih inicijativa je saradnja koja se desila prilikom usvajanja Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj. Tada je ostvarena saradnja sa svim relevantnim ministarstvima i Gender centrom RS, navodi Udruženje građana „Budućnost“ Modriča.

Li-Woman navodi da su s općinom sarađivali na formiranju Komisije za ravnopravnost spolova u Kantonu 10, kao i s načelnicima općina povodom pokretanja inicijative o formiranju Sigurne kuće u Kantonu 10. Pored toga kao dobru praksu izdvajaju da je Gender centar (Vlada Federacije Bosne i Hercegovine), u saradnji s nevladinim sektorom, usvojio Strategiju za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici. Takođe, posebno ističu aktivnosti i saradnju s NVO „Žene Grahova“ koje rade dosta na edukaciji i ekonomskom osnaživanju žena kako u Grahovu tako i u čitavom Kantonu, kao i s Centrom za građansku suradnju Livno koji je proveo projekat „Promoviranje Zakona o ravnopravnosti spolova u Kantonu 10“.

Udruženje žena Bistrica navodi uspješnu saradnju s Kantonalnom bolnicom u Livnu pri čemu se provodi „Programa ranog otkrivanja karcinoma dojke“. Uspješno su proveli/e i akciju prikupljanja sredstava za nabavku mamografa i aparata za limfnu drenažu.

Primjer dobre prakse saradnje je svakako svakako i inicijativa Centra za edukaciju i istraživanje „Nahla“- podružnica Bihać, čime je predloženo da istraživanje proširimo na područje Bihaća i okoline. Iz potrebe i želje da kontinuisano osluškuju potrebe i probleme žena iz njihove regije predložile su da volonterski urade intervjue sa ženama na terenu na tom području. Fondacija CURE je prihvatila prijedlog te je ovo istraživanje bogatije zahvaljujući interesovanju i inicijativi žena iz ove organizacije. Zanimljivo je istaći da je zahvaljujući relevantnim i gorućim temama kojih se dotiče ovo istraživanje ostvareno povezivanje dvije organizacije koje imaju različite fokusne

tačke, Fondacije CURE koja aktivno radi na feminističkim principima kroz zalaganje za društvene i političke promjene i „Nahla“ organizacije koja aktivno radi na obrazovanju i osnaživanju žena iz duhovnog aspekta.

4.2. Organizacije izvještavaju o problemima žena

S obzirom da je na terenu teško doći do informacija koje predstavljaju taboo u našem društvu, kao što je na primjer nasilje u porodici, seksualno nasilje i slično, pored pitanja o aktivnostima, dobrim praksama, mogućnostima saradnje i problemima prilikom saradnje s državnim institucijama i NVO sektorom, pitale smo organizacije i koji su to problemi žena s kojima oni/e kroz svoj rad dolaze u kontakt. Bilo nam je jako bitno tu informaciju dobiti i od organizacija nevladinog sektora, s obzirom da NVO sektor preuzima na sebe veći dio posla države u okviru socijalne zaštite, te time čuti glas socijalno najugroženijih grupa žena kroz izvještaj organizacija.

Udruženje žena Li-Woman iz Livna navodi da su najčešći problemi s kojima se žene susreću vezani za nasilje u porodicama i ekonomsku zavisnost. U odgovorima ističu da je veliki problem ekonomska zavisnost žena koja je prisutna kao posljedica patrijahalnog sistema vrijednosti, koji često nadalje sprječava ženu da razmišlja o svojim pravima, da se vidi ravnopravnom s dominantnom grupom. S tim u vezi realizovani su mnogi projekti za ekonomsko osnaživanje žena u svrhu poboljšanja njenog položaja u društvu. Također su pokrenuti i mirovni projekti gdje su žene bile nositeljice aktivnosti. Još navode da su rezultati istraživanja koje su sprovodile "očekivani" kao i u drugim sredinama, te da rodna ravnopravnost gotovo ne postoji. Na takvo stanje pokušavaju djelovati kroz organizovane edukacije građana/ki i iniciranje protokola o saradnji s vladinim institucijama za poduzimanje mjera i izradu dokumenata koji bi tretirali probleme rodne ravnopravnosti.

UG ToPeeR iz Doboja navodi da se u okviru njihovih aktivnosti često provode različita istraživanja s ciljem identifikovanja problema zajednice u kojoj djeluju. Uzrok većine problema jeste neprepoznavanje potreba žena naročito od strane institucija, te kao primjere navode nepostojanje rodno senzitivnog budžeta, nedovoljno podsticaja za preduzetnice (pri čemu ograničavajuće djeluje to što nekretnine nisu u njihovom vlasništvu). Pored toga kao problem vide i to što mnoga udruženja žena nisu dovoljno senzibilisana, a često nemaju ni dovoljna znanja, vještine, ni resurse da pokreću inicijative za promjene javnih politika već svoje aktivnosti usmjeravaju u dva pravca - druženja i eventualno promovisanje ručnog rada.

Centar za edukaciju i istraživanje „Nahla“- podružnica Bihać, ističe prije svega lošu edukaciju o prevenciji bolesti, loš ili spor sistem zdravstvene njege, dugo čekanje na specijalističke preglede

(što često ima i fatalne posljedice), nepostojanje naknade za nezaposlene porodilje¹⁸ (100 KM jednokratna pomoć za nezaposlene porodilje u Unsko-sanskom kantonu), nepostojanje gradskog prevoza, kao glavne probleme s kojima se susreću žene s kojima one dolaze u kontakt.

Udruženje građana "Budućnost" Modriča pruža različite vrste podrške ženama, kao što je npr. savjetovalište (pravno, psihološko, socijalno), sklonište za žene i djecu žrtve nasilja, te samim time imaju dobar uvid u probleme žena iz njihove zajednice. S tim u vezi su pokretale niz aktivnosti vezane za usvajanje ili izmjene zakonskih i podzakonskih akata za žene žrtve rata, žene žrtve nasilja u porodici, kao i ostvarivanje rodne ravnopravnosti u političkom i javnom djelovanju. Sarađivale su pritom s različitim institucijama, te su u tom kontekstu veoma često nailazile na barijere iz različitih razloga, a najčešće iz finansijskih. Ono što ističu kao alarmantan i ozbiljan problem jeste to što institucije, poput Centra za socijalni rad, iako im je to u opisu posla, ne informišu svoje klijentice/e o pravima koja imaju, tako da mnogo građanki/a propuštaju rokove i ne znaju da

mogu da ostvare neko pravo.

UŽ "SEKA" Goražde također prepoznaje da je najalarmantniji problem s kojima se žene susreću vezan za nasilje u porodici, te planira u 2017. godini sprovesti istraživanje na temu porodičnog nasilja i ispitati kako su riješeni slučajevi nasilja u porodici kroz evidenciju policije, centara za socijalni rad i njihovog udruženja u zadnjih 5 godina od kada postoji koordinacijski tim za prevenciju porodičnog nasilja na području BPK-a. Cilj je doći do informacija o razlozima zašto žene ostaju u nasilnim brakovima/partnerstvima i kako otkloniti te prepreke i stvoriti uslove prilagođene potrebama žena koje su preživjele nasilje. Pri tome saradnju žele da ostvare sa svim institucijama koje su akteri u rješavanju problematike porodičnog nasilja na području BPK-a i Goražda.

5. Analiza upitnika rađenih sa ženama - projektni dio

U okviru projekta, unutar kojeg je rađeno istraživanje, izabrana su četiri glavna područja u Bosni i Hercegovini u kojima su rađeni intervjui, a to su :

1. Istočno Sarajevo i Romanija
2. Šira okolina Sarajeva
3. Kanton 10 i
4. Tuzlanski kanton.

Pored toga je Udruženje za edukaciju i istraživanja „Nahla“- podružnica Bihać izrazilo želju da učestvuje u skupljanju podataka i da proširimo naš interes istraživanja i na područje bihaćke regije što je od strane Fondacije CURE prihvaćeno, tako da je istraživanje koje stoji pred vama bogatije za jednu regiju koju ćemo posebno na kraju obraditi kako dodatak, a to je:

5. Bihać i okolina.

U okviru istraživanja ukupno je urađeno 317 intervjua od kojih je pola urađeno direktno sa ženama na terenu, a druga polovina online. Za regiju Istočno Sarajevo i Romanija urađeno je 58 intervjua, šira okolina Sarajeva 53, u Kantonu 10 je urađeno ukupno 75, a u Tuzlanskom kantonu 66 intervjua. Pored toga je dodatno urađeno 65 nasumičnih intervjua u ostalim gradovima i manjim mjestima u BiH kao kontrolna grupa, što je razvrstano u kategoriju „Ostalo“. U ovoj kategoriji su uključena i manja mjesta koja ne pripadaju navedenim grupama, ali i veći gradovi kao na primjer Mostar, Sarajevo, Banja Luka, Doboj itd.

	Ukupan broj	Procentualno
Romanija i Istočno Sarajevo	58	18.3%
Šira okolina Sarajeva	53	16.7%
Kanton 10	75	23.7%
Tuzla i okolina	66	20.8%
Ostalo	65	20.5%
Total	317	100.0%

Tabela 1. Broj odgovora po izabranim lokacijama

5.1. Profil žena koje su učestvovale u istraživanju - Poslovi i primanja

U našem uzorku ispitanica od 317 žena, odgovarale su žene između 15 i 83 godine, pri čemu prosječna starost iznosi 41 godinu. Što se tiče nivoa obrazovanja kod žena koje su učestvovale u istraživanju, 3% ih je bez osnovne škole, 5% samo s osnovnom školom, 6% imaju stečeni zanat, 41% je završilo srednju školu s maturom, a najveći broj učesnica imaju univerzitetsku diplomu ili visoku stručnu školu i to njih 44%. Najveći procenat žena radi puno radno vrijeme i to njih 40 %, dok 5% radi pola radnog vremena, 22% žena je nazaposleno i u potrazi za poslom, 12% je žena u penziji i 12% domaćice, a 10% je i dalje u procesu obrazovanja.

Zanimljiv je podatak o poslovima koje rade žene u odnosu na njihov nivo obrazovanja. Među ženama koje su navele da rade (40% puno radno vrijeme i 5% pola radnog vremena), njih čak 92,5% radi u skladu sa svojim stepenom obrazovanja. Nasuprot tome 8% žena navodi da radi na pozicijama ispod svog nivoa obrazovanja.

S obzirom da veliki broj žena u našem uzorku navode da ne rade i da su u potrazi za poslom, iznenađujući je podatak da tako mali broj žena radi na pozicijama ispod svog stepena obrazovanja. Za takvo stanje mogu da budu razlog mnogobrojnih faktori, npr. to što žene koje nemaju stalno zaposlenje ne navode povremene honorarne poslove, ili kao što je slučaj sa ženama iz Hrasnice koje su nas usmeno obavijestile da rade kao čistačice ili čuvaju djecu kod porodica u Sarajevu i nisu prijavljene, ali ne navode to zvanično kao zaposlenje. Pored toga neke žene navode da u domaćinstvu kroz baštu i uzgoj pilića ili slično mogu stvoriti vrijednost prosječne "radničke" plate, te se stoga radije odlučuju da se posvete privređivanju u okviru domaćinstva, nego da rade loše plaćene i nesigurne poslove. U tom kontekstu je bitno i spomenuti da žene navode i da su radile dugi niz godina loše plaćene poslove te da im nisu uplaćivani doprinosi. Da li žene ne navode neprijavljene i povremene poslove, da li im se više isplati da privređuju u okviru svog domaćinstva nego da rade dequalifikovano jer su se umorile od loših uslova na poslu, poslodavaca/kinja koji/e loše plaćaju i ne uplaćuju doprinose, ili jednostavno nisu dostupni poslovi nižih stručnih sprema, ostaje otvoreno za daljnje istraživanje.

Iako imamo veliki broj visoko obrazovanih žena u našem uzorku, te od ukupnog broja žena koje navode da imaju plaćeno zaposlenje, u većini slučajeva one su i zaposlene u skladu sa svojim stepenom obrazovanja, primanja žena su ipak vrlo slaba. Tako 35% žena navodi da nema nikakva lična primanja, 22% ima primanja ispod 500 KM, od 500 do 100 KM mjesečnih primanja navodi 28% žena, i iznad 1000 KM ostatak, što iznosi samo 14% žena. Dakle, žene u našem uzorku, iako su većinom visoko kvalifikovane i rade na pozicijama u skladu sa svojim stepenom obrazovanja, one su i dalje u velikoj većini na loše plaćenim pozicijama.

Lična primanja žena	Procentualno
ja lično ne primam ništa	35.5%
ispod 500 KM	22.0%
od 500 do 1.000 KM	28.4%
od 1.000 do 1.500 KM	10.5%
od 1.500 do 2.500 KM	2.6%
više od 2.500 KM	1.0%

Tabela 2. Lična primanja žena

Primanja u cjelokupnom domaćinstvu su također vrlo loša, naročito s obzirom na to da (po navedenim osobama s kojima žive žene u domaćinstvu) u prosjeku u domaćinstvu živi troje do četvero ljudi. Više od polovine žena navodi da im je mjesečni iznos primanja za cijelo domaćinstvo do 1000 KM, a čak 21% ispod 500 KM.

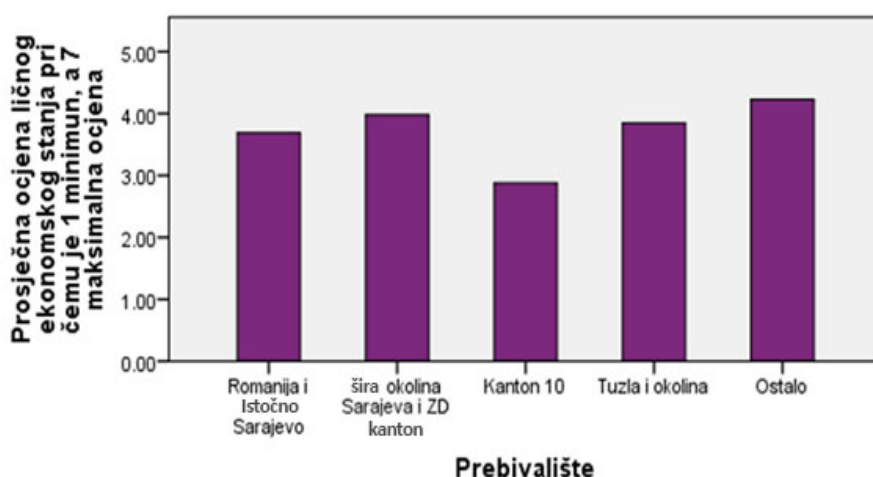
Primanja domaćinstvo	Procentualno
Nikakva primanja	0.3%
ispod 500 KM	20.6%
od 500 do 1.000 KM	33.2%
od 1.000 do 1.500 KM	22.9%
od 1.500 do 2.500 KM	15.2%
Više od 2.500 KM	7.7%

Tabela 3. Primanja u domaćinstvu

Komentarišući primanja, neke žene navode da bez pomoći rodbine iz inostranstva ne bi uspjele da izmire sve životne obaveze, a takvi komentari su naročito česti u Tuzlanskom kantonu. Dakle, priliv novca iz inostranstva je prisutan kao resurs za poboljšanje životnog standarda. S druge strane, žene koje su posvećene samo domaćinstvu često navode da primanja od muža nisu dovoljna, te da privređujući u domaćinstvu stvaraju dodatni prihod, na primjer njegovanjem bašte, uzgojem životinja ili slično. Dakle iako 35% žena navodi da nema nikakva primanja, svakako je prisutan neplaćeni tzv. "nevidljivi" rad žena koji utiče na poboljšanje životnog standarda porodice i u smislu povećanja prihoda.

Pitale smo žene za njihov subjektivan doživljaj ekonomskog stanja u kojem se nalaze, te da ocijene svoje lično ekonomsko stanje ocjenama između jedan i sedam, pri čemu 1 znači vrlo nezadovoljna i predstavlja najlošiju ocjenu, a 7 označava najvišu moguću ocjenu. Najnižom prosječnom ocjenom žene svoje lično ekonomsko stanje ocjenjuju u Kantonu 10 i to prosječnom ocjenom 2,88; Romanija i Istočno Sarajevo se ocjenjuje prosječnom ocjenom 3,69; zatim slijedi Tuzla i okolina s prosječnom ocjenom 3,85; te se najbolje ocjenjuju žene iz gradova i mjesta oko Sarajeva s prosječnom ocjenom 3,98.

Ilustracija 1. Prosječna ocjena ličnog ekonomskog stanja po izabranim regijama

5.2. Pomoć od države

Iako možemo da vidimo da su primanja veoma slaba, samo 7% žena navodi da prima pomoć od države i to najveći broj žena prima pomoć u obliku dječjeg dodatka i to njih 9 od 317, socijalnu pomoć samo 3 osobe, naknadu za nezaposlene samo 2 osobe, pomoć za civilne žrtve rata 3, invalidninu 3, općinsku stipendiju 2, dodatak za tuđu njegu i brigu 2, podsticaj za samozapošljavanje samo 1 osoba. Prema ovim podacima možemo da vidimo da je pomoć od države nedovoljna u odnosu na informacije o niskim primanjima po domaćinstvu, te da nam sistem socijalne zaštite vrlo loše funkcioniše. Pored toga je potrebno primijetiti i da su podsticaji od države jako rijetki, te da od 317 žena, samo jedna navodi da prima podsticaj za samozapošljavanje. Naročito je zabrinjavajući podatak da imamo jedan slučaj gdje razvedena žena (iz Sokoca, područje Romanija), s troje maloljetne djece i bez ikakvih primanja navodi da ne prima nikakvu pomoć od strane države. Zašto je to tako i kako je uopće došlo do toga treba dodatno istražiti.

5.3. Doživljaj nacionalnosti i religijske pripadnosti

Kako je projektom bilo određeno i da ovim istraživanjem obuhvatimo žene iz različitih društvenih, nacionalnih i etničkih grupa pitale smo žene i o njihovoj nacionalnoj i religijskoj pripadnosti. Pitanje je bilo otvorenog tipa, bez unaprijed kategorizovanih, ponuđenih odgovora, kao što je to uobičajno. Cilj nam je bio da ostavimo slobodu ženama da se izraze po tom pitanju kako one žele, ali i da ispitamo uticaj unaprijed nametnutih kategorizacija koje su uobičajne kada se postavljaju pitanja o religijskoj i nacionalnoj pripadnosti.

Žene koje su sudjelovale u istraživanju se čak u 15% slučajeva kada ih pitamo za nacionalnu pripadnost izjašnjavaju kao Bosanke ili državljanke BiH. Nadalje, najviše žena se izjasnilo kao Bošnjakinje i to njih 36%, zatim 21% su srpske nacionalnosti, 14% hrvatske, a kao Romkinje 2%.

Koliko je veliki uticaj kategorizacija koje su nametnute od strane države i njenih institucija, ali i školstva i medija, najuočljivije je kod odgovora gdje žene navode da pripadaju "Ostalima" pri odgovoru na pitanje o nacionalnoj pripadnosti. Iako nije bilo ponuđenih odgovora gdje su se

morale razvrstati, i napisati bilo šta, one ipak svoju nacionalnost označavaju sa “Ostali”, dakle doživljavaju je kao nešto nevidljivo, bez potrebe da je konkretno imenuju.

Pored toga zanimljiv je i bunt protiv takvih nametnutih kategorija, gdje se veliki broj žena, njih čak 20% ili ne želi uopće izjasniti po pitanju nacionalne i religijske pripadnosti, ili izričito navode „Ne pripadam”. Pored toga imamo jednu osobu koja navodi da je multietničke i multinacionalne pripadnosti, kao i jednog vanzemaljca.

Zanimljiv je i uticaj prošlog sistema na doživljaj nacionalne pripadnosti, te tako imamo 15 žena koje se izjašnjavaju kao muslimanke i 2 jugoslovenke među ženama koje su popunjavale upitnik, dakle ukupno 5%.

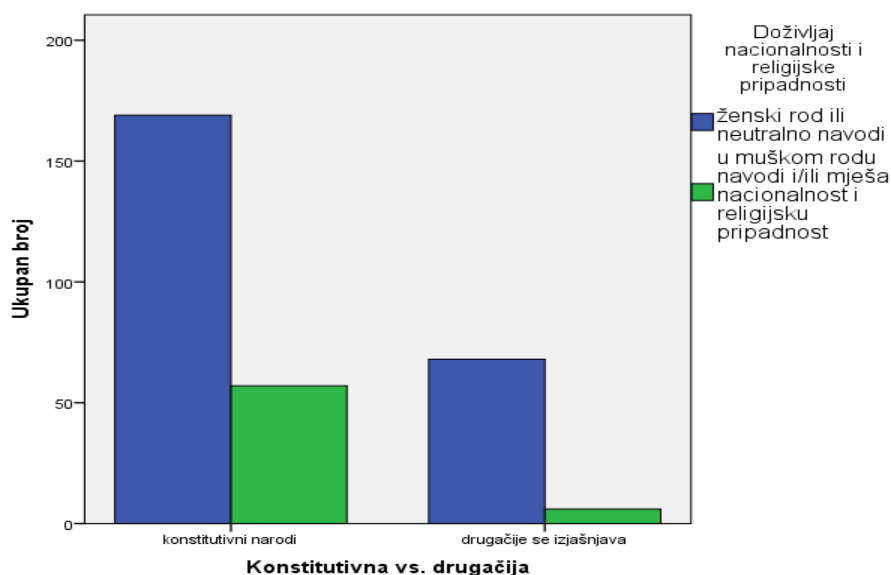
Na pitanje o religijskoj pripadnosti imamo najveći broj pripadnica islamske vjeroispovijesti i to njih 46%, zatim 19% pripadnica pravoslavne vjeroispovijesti, a katoličanstvu pripada 14% žena. Pored toga ateistica i agnostikinja imamo 6%, a njih 12% se nije željelo izjasniti ili su navele „Ne pripadam”. Tu su još i pojedinačni slučajevi gdje imamo jednu panteisticu i jednu osobu koja navodi “Ostali” pod religijskom pripadnošću.

Zanimljiv je podatak da 19% žena navodi svoju religijsku ili nacionalnu pripadnost, ili i jedno i drugo u muškom rodu, te tako žene navode da su npr. Bošnjak, Hrvat ili Srbin, a skoro 3% ih miješa nacionalnost i religijsku pripadnost. Najveći broj žena koje navode svoju nacionalnu pripadnost u muškom rodu može se naći kod Bošnjakinja, zatim Hrvatica i Srпкиnja.

Analiza podataka je pokazala da postoji statistički signifikantna tendencija da žene koje se definišu kao pripadnice jednog od tri “konstitutivna” naroda, prema kategorizaciji države Bosne i Hercegovine, doživljavaju svoju nacionalnu pripadnost kao, uslovno rečeno, “mušku” stvar i izražavaju je u muškom rodu. Najveći procenat Bošnjakinja se izražava u muškom rodu i to njih čak 33%, zatim i Hrvatica (njih 23%), zatim Srпкиnja koje se u manjem broju izražavaju u muškom rodu, njih 9%, ali zato češće miješaju nacionalnost i religijsku pripadnost, njih 5%. Pretpostavljamo da postoji veliki uticaj medija, programa formalnog obrazovanja i javnih diskursa političkih elita na ovakvo izražavanje po pitanju nacionalne i religijske pripadnosti.

Kada podijelimo uzorak na žene koje se izjašnjavaju kao pripadnice jednog od konstitutivnih naroda i one koje se izjašnjavaju drugačije i izvan tih okvira, a zatim izuzmemo žene koje se ne izjašnjavaju ni po pitanju nacionalnosti niti religijske pripadnosti, doživljaj nacionalnosti i religijske pripadnosti izgleda ovako:

Ilustracija 2. Doživljaj nacionalnosti i religijske pripadnosti

Možemo vidjeti da su žene koje se “drugačije” izjašnjavaju značajno manje zbunjene po pitanju svoje nacionalnosti i religijske pripadnosti te u manjoj mjeri miješaju nacionalnost i religijsku pripadnost i rjeđe je kao žene navode u muškom rodu.

Zanimljivo je i to da stepen obrazovanja nema signifikatnog uticaja na tendenciju navođenja u pogrešnom rodu i miješanja nacionalnosti i religijske pripadnosti, što nije ni čudno jer prema analizi udžbenika osnovnih škola¹⁹ u školi nas i uče da je nacionalnost i religijska pripadnost jednoznačna, te pored toga u udžbenicima su žene nedovoljno zastupljene, a rodno senzitivni jezik skoro da i ne postoji.

Nameće se zaključak da su žene koje su kritičnije prema nametnutim kategorizacijama od strane države, njenih institucija, medija, ali i školstva u značajnoj mjeri i svjesnije svoga roda, kao i razlike između nacionalnosti, religije i etničke pripadnosti. Gledajući i odgovarajući na postavljeno pitanje one svjesnije i kritičnije doživljavaju svoju nacionalnost i religijsku pripadnost kao nešto svoje i izraženo u svom rodu, a ne kao nametnutu “mušku” odrednicu.

5.4. Stambena situacija i vlasništvo stana

Kao što su mnoge studije pokazale, veliki je problem žena to što ne posjeduju nekretnine na svoje ime, naročito ukoliko su udate ili žive s nekim u zajednici. Samo 19% žena živi u kući ili stanu koje glasi na njeno ime ili je 2/1 - na njeno ime i još nečije. Od udatih žena ili žena koje žive u vanbračnoj zajednici samo 17% njih živi u kući ili stanu koje glasi na njeno ime ili je 2/1 - na njeno ime i još nečije.

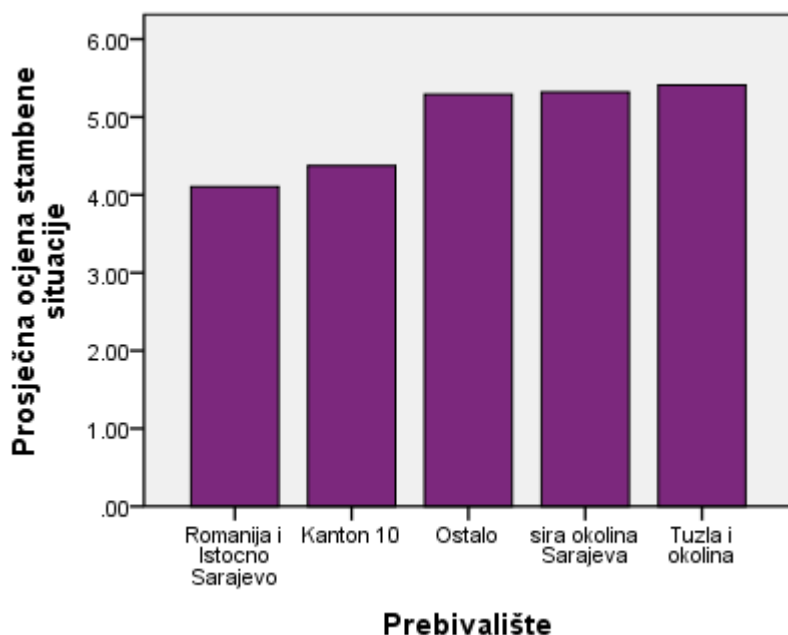
Imajući to u vidu zanimljivo je detaljnije navesti informacije o tome gdje žive razvedene žene u našem uzorku. Čak 31% žena koje navode da su razvedene žive kao podstanarke i one predstavljaju ubjedljivo najveći procenat žena koje navode da žive kao podstanarke. Nadalje 50% razvedenih žena žive u kući ili stanu nekog drugog/e člana/ice porodice, a samo 19% živi u stanu koji je na njeno ime. Dakle u više od 80% slučajeva kada se žena odluči na razvod ona počinje da živi kao

¹⁹ Obrazovanje u BiH: Čemu (ne)učimo djecu, Analiza sadržaja udžbenika nacionalne grupe predmeta, Izdavač: Mas Media Sarajavo, Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo 2017.

podstanarka ili prelazi u kuću ili stan nekog/e od članova/ica porodice.

Pozitivna stvar je da je sveukupna prosječna ocjena kojom su žene ocijenile svoju stambenu situaciju relativno visoka. Pitale smo žene da ocijene svoju stambenu situaciju ocjenama od 1 do 7 i prosječna ocjena iz cijelog uzorka populacije je 4,9, što je solidna ocjena. Svoju stambenu situaciju najgore ocjenjuju žene u regiji Romanija i Istočno Sarajevo, a najbolje u Tuzli i okolini Tuzle, ali je u svim regijama prosječna ocjena iznad 4.

Ilustracija 3. Prosječna ocjena stambene situacije

5.5. Ulaganje i mogućnost ulaganja u ličnu dobit

Da bismo ispitale prakse i mogućnosti učestvovanja u društvu, društvenog angažovanja i ulaganja u ličnu dobit, pitale smo žene da li su aktivne u nekom udruženju ili organizaciji, koliko to utiče na opći kvalitet njihovog života, kao i da li su u skorije vrijeme učestvovala na kursovima, radionicama, stručnom osposobljavanju ili slično, a što je vezano za njihovo lično interesovanje ili dalje obrazovanje i/ili stručno osposobljavanje. Pored toga u kontekstu ulaganja i mogućnosti ulaganja u ličnu dobit je od velikog značaja bilo ispitati i zdravstveno stanje i praksu vezanu za redovne zdravstvene preglede.

5.5.1. Mogućnosti i prakse za lično i/ili profesionalno usavršavanje

Većina žena koje su ispunjavale naš upitnik su učestvovala na kursovima, radionicama, stručnom osposobljavanju ili slično u posljednjih godinu dana ili planiraju da učestvuju, i to njih 58%. Od preostalih 42% koje navode da nisu učestvovala niti planiraju da učestvuju u narednih godinu dana, samo 22% njih navode da je razlog toga nedostatak želje i interesovanja za takvim aktivnostima. Ostatak od čak 78% ispitanica navodi da ne učestvuju na kursovima, radionicama, stručnom osposobljavanju ili slično jer su spriječene iz različitih razloga. Dakle u skoro 80% slučajeva, žene

imaju želju i volju ali su spriječene da ulažu u svoj lični i/ili profesionalni razvoj, a kao najčešći razlog navode da su finansijski onemogućene da sudjeluju na kursovima, radionicama, stručnom osposobljavanju ili slično. Veliki problem koje žene ističu je također to što nema ništa u ponudi njima dostupno što odgovara njihovim interesovanjima, a sljedeće po učestalosti navođenja žene ističu kao prepreku to što nemaju vremena za takve aktivnosti zbog poslovnih i/ili porodičnih obaveza.

5.5.2. Značaj organizacija civilnog društva

Žena koje su članice udruženja, organizacija, vjerskih zajednica i slično ili njihove povremene posjetiteljke ima 41% od ukupnog broja, dakle većina žena nije po tom pitanju angažovana. Nažalost za razlog neangažovanja u udruženjima i organizacijama nismo pitale, ali smo pitale za njihov značaj. Najveći značaj i pozitivan uticaj na opći kvalitet života žena imaju udruženja žena, udruženja za kulturu i slobodno vrijeme i sportska udruženja, te za njih žene u 100% slučajeva navode da imaju pozitivan uticaj i to zbog različitih faktora. Kao primjere pozitivnog uticaja žene navode da im angažman u organizacijama civilnog društva omogućava korisna i produktivna druženja unutar organizacija, sklapanja poznanstava, razmjenu ideja, zatim samu mogućnost uključenosti i angažovanja u zajednici, sticanje novih iskustava, briga o sebi i svome tijelu, povećanje samopouzdanja i znanja i slično. Najmanji pozitivni uticaj imaju sindikati, te žene koje su članice sindikata često navode da sindikati ne štite prava radnika/ca dovoljno, te da se osjećaju nemoćno unutar sindikata.

5.5.3. Redovni zdravstveni pregledi - mogućnosti i prakse

Nevladine organizacije upozoravaju da je veliki problem u prevenciji bolesti nedovoljna edukacija o zdravlju i značaju redovnih zdravstvenih pregleda. Naši rezultati pokazuju da iako žene u 93% slučajeva imaju zdravstveno osiguranje, one u čak 35% slučajeva ne idu na redovne zdravstvene preglede.

Moramo naglasiti da je vjerovatno i mnogo veći procenat žena koje ne idu na redovne zdravstvene preglede, jer je sam pojam "redovnih zdravstvenih pregleda" nejasan mnogim ženama s kojima smo u okviru istraživanja stupile u kontakt. Urađen je eksperiment u Tuzlanskom kantonu sa ženama koje su odgovarale na upitnik direktno sa istraživačicama, te smo usmeno pitale žene koje su navodile da idu na redovne zdravstvene preglede, šta to u praksi znači konkretno u njihovom primjeru, pri čemu su u velikoj većini slučajeva žene navodile da to znači da idu "po potrebi" i "čim osjete tegobe", ili u okviru posla na redovne sistematske preglede.

Zabrinjavajući su razlozi zašto žene ne idu na zdravstvene preglede. Najveći procenat žena i to njih 37% navodi da je razlog to što su finansijski onemogućene da idu na redovne zdravstvene preglede, što je jako zabrinjavajući podatak s obzirom na to da žene u 93% slučajeva imaju redovno zdravstveno osiguranje. Dakle žene iako su u posjedu zdravstvenog osiguranja, smatraju da su redovni zdravstveni pregledi nešto što moraju dodatno platiti. Zašto je to tako nemamo dovoljno podataka da sa sigurnošću kažemo, ali naslutiti možemo iz sljedećih odgovora koje žene navode kao razloge zašto ne idu na redovne zdravstvene preglede. Da nemaju vremena za zdravstvene preglede navodi 22% žena s obrazloženjem da se dugo čeka na termine za preglede, ili da čak i ukoliko osoba ima unaprijed dogovoren termin, ispred ordinacija mora da provede više sati, čak i cijeli radni dan da bi se obavio pregled. Naročito su sporni termini kod ginekologa/inje po navodima žena. Zabrinjavajući je i podatak da čak 16% žena nema povjerenja u zdravstveno osoblje u javnim bolnicama i domovima zdravlja, a čak 13% žena ne ide na redovne preglede jer im je daleko Dom zdravlja gdje to mogu obaviti, a nemaju adekvatan prijevoz do istog.²⁰

20

Informacije dobijene na terenu u okviru aktivnosti Fondacije CURE - većina žena mora platiti participaciju prije pojedinih pregleda, također neki lijekovi ili sami

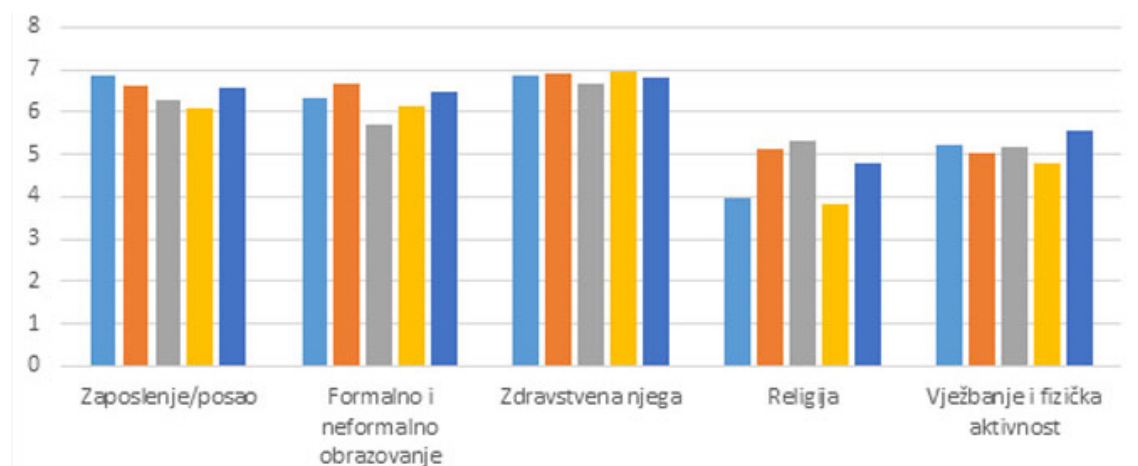
Pored toga mnoge žene koje obavljaju redovne zdravstvene preglede navode da iako imaju zdravstveno osiguranje, takve preglede najčešće obavljaju u privatnim klinikama, jer se inače predugo čeka na termine, zdravstveni kadar im nije dovoljno posvećen i zato što je generalno lošiji kvalitet usluge u javnim zdravstvenim ustanovama uslijed nedostatka opreme, aparature i slično. Po tim podacima možemo da vidimo da pristup zdravstvenim uslugama i pravo na zdravlje nije jednako omogućeno svim ženama u Bosni i Hercegovini.

Pored navedenih razloga gdje je ženama onemogućeno spoljnim faktorima da idu na redovne zdravstvene preglede, tu su i faktori koji zavise od same osobe, njenog stava prema svom zdravlju i informisanosti, te tako skoro 10% žena ne ide na preglede jer smatra da nije bitno ići na redovne zdravstvene preglede, a 3% žena navodi da ne ide iz nemarnosti i lijenosti. Dakle i edukacija o prevenciji bolesti i bitnosti pregleda je nešto na čemu treba posebno raditi, pri čemu je od značaja naglasiti da je najveći procenat žena koje ne idu na redovne zdravstvene preglede među nezaposlenim ženama i domaćicama.

5.6. Žene ocjenjuju... I dio

U okviru upitnika žene su imale priliku da ocjenjuju bitnost i kvalitet ponuđenih stavki koje se odnose na različite aspekte koji utiču na opći kvalitet naših života. U prvoj grupi su stavke koje se odnose na mogućnosti samorazvoja i ulaganja u ličnu dobit, a tu spadaju: posao i mogućnost zaposlenja; formalno i neformalno obrazovanje; zdravstvena njega; religija; vježbanje i fizička aktivnost.

Kao najbitnije aspekte za kvalitet ličnog života žene ocjenjuju zdravstvenu njegu i zaposlenje/posao, zatim formalno i neformalno obrazovanje, zatim slijedi vježbanje i fizička aktivnost, te sljedeća kao najmanje bitna u odnosu na ostale navedene životne aspekte je ocijenjena religija. Bitno je istaći da je kao najmanje bitna u odnosu na ostale aspekte ocijenjena religija, ali ipak relativno visokom prosječnom ocjenom od 4,8 (pri čemu se ocjenjivalo ocjenama od 1 do 7), dakle i dalje je relativno značajna u životima žena.

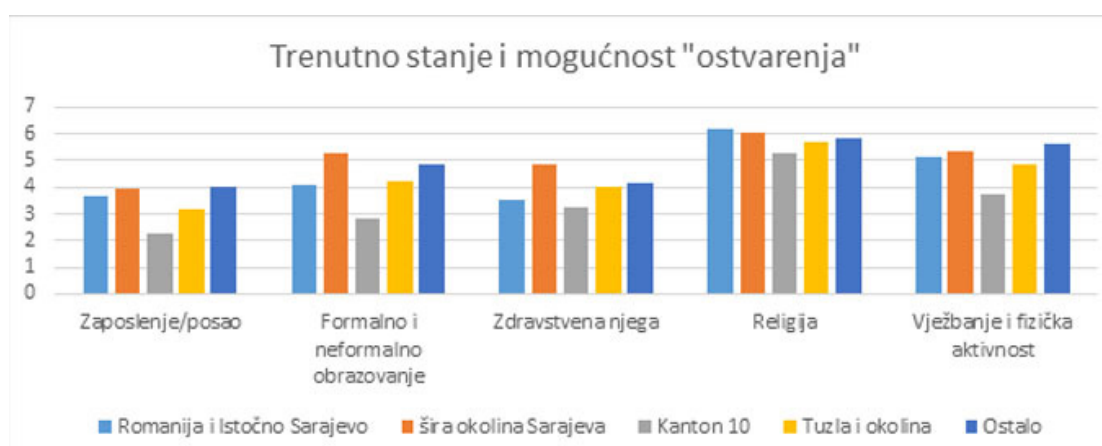
Ilustracija 4. Ocjene bitnosti po izabranim regijama za stavke koje se odnose na mogućnost samorazvoja i ulaganja u ličnu dobit

pregledi (reagensi, hormoni i slično) moraju se platiti od 10KM i više. Osobito je važan i problem prevoza do najbliže zdravstvene ustanove (veće ustanove gdje se obavljaju specijalistički pregledi) - primjer je Kanton 10 gdje žene iz Bosanskog Grahova da bi otišle do Livna ili Mostara u veću zdravstvenu ustanovu moraju da plate prevoz minimum 50KM u jednom pravcu.

Zanimljivo je to da upravo suprotan rezultat možemo pronaći u ocjenama žena na pitanje kako ocjenjuju trenutno stanje i mogućnost da ostvare svoja prava u istim tim područjima. Realnost u BiH je takva da se prioriteti vezani za životne potrebe i poboljšanje kvaliteta života slabo uzimaju u obzir od strane onih koji imaju društveno-politički uticaj. Dakle najbolje je ocijenjena mogućnost praktikovanja religije, koja je u odnosu na ostale faktore ocijenjena najmanje bitnom za opći kvalitet života. Mogućnost za vježbanje i fizičku aktivnost je također ocijenjena visokom prosječnom ocjenom. Lošijim ocjenama su ocijenjeni stanje i mogućnosti u okviru formalnog i neformalnog obrazovanja, zatim u okviru zdravstvene njege, a najlošijom ocjenom je ocijenjena mogućnost zaposlenja i ostvarenja na poslu. Najlošije stanje po svim navedenim stavkama je u Kantonu 10.

Ilustracija 5. Ocjene trenutnog stanja po izabranim regijama za stavke koje se odnose na mogućnost samorazvoja i ulaganja u ličnu dobit

Žene su imale priliku da daju komentar prilikom ocjenjivanja svake od ponuđenih stavki. Razlozi za niske ocjene pri ocjenjivanju mogućnosti zaposlenja i ostvarenja na poslu su sljedeće: korumpiranost, nepotizam i stranački uticaj pri zapošljavanju, poslodavci/ke ne uplaćuju doprinose, niske plate, slaba mogućnost napredovanja i mijenjanja radnog mjesta. Žene koje su vlasnice samostalnih zanatskih radnji navode da su velike obaveze nametnute od strane države u odnosu na primanja, te da nema dostupnih podsticaja od strane države, kao na primjer adekvatan podsticaj za zapošljavanje ili za obuku trećeg lica u okviru zanatske radnje, te je stoga nemoguće uzeti kadrovsku pomoć iz finansijskih razloga, iako bi to imalo pozitivan uticaj na rast zaposlenosti naročito među mladima koji tek stupaju na tržište rada.

Formalno i neformalno obrazovanje najčešće ocjenjuju lošim ocjenama zbog korupcije i loše organizacije u okviru formalnog obrazovanja, naročito na državnim fakultetima. Pored toga i zbog nepostojanja mogućnosti za daljnje obrazovanje ili prekvalifikacije i usavršavanja, i to iz finansijskih razloga ili zato što ne postoji ništa u ponudi što je dostupno, a može se uskladiti s obavezama.

U okviru zdravstva najčešći su problemi dugo čekanje na preglede i to što se zdravstveno osoblje ne posvećuje dovoljno pacijenticama/ima, zatim neopremljenost potrebnom opremom, odlazak kvalitetnog kadra u inostranstvo, kao i to što se mnoge usluge na kraju moraju posebno platiti i pored zdravstvenog osiguranja (kao npr. penzionerske godišnje markice ili mnogi lijekovi koji moraju da se uzimaju redovno, a besplatno u okviru zdravstvenog osiguranja se mogu uzeti samo par puta godišnje i slično). Često se navodi i posebno loš odnos zdravstvenog osoblja prema

starijim osobama.

Prilikom komentarisanja ocjene date bitnosti religije i mogućnosti praktikovanja iste žene često navode, pa čak i žene koje ocjenjuju religiju kao jako bitnom u njihovom životu, da postoji i previše "bogomolja" u odnosu na stvari koje su potrebnije u svakodnevnicu života i pri obavljanju svakodневnih aktivnosti. Jedan od primjera je i situacija u kojoj religiozna žena od 74 godine iz Donje Špionice u Tuzlanskom kantonu navodi da u blizini kuće ima dvije džamije, a da joj je najbliži Dom zdravlja desetinama kilometara udaljen. Pored toga treba istaći i da religijske manjine ocjenjuju mogućnost praktikovanja religije nižim ocjenama.

Mogućnost za vježbanje i fizičku aktivnost žene najčešće dobro ocjenjuju zbog blizine prirode, a loše iz ličnih razloga kao što je na primjer loše zdravstveno stanje ili nedostatak vremena, a tu je i problem infrastrukture, nepostojanje biciklističkih staza i slično.

5.7. Žene ocjenjuju... II dio

Pitale smo zatim žene da ocjene navedene stavke vezane za odnos sa samom zajednicom u kojoj žive, a tu su izdvojeni: državni servisi (npr. policija, vatrogasci, državne institucije); javno obrazovanje i državne škole; sigurnost u komšiluku u kojem žive; osjećaj zajedništva i međusobna pomoć i solidarnost u zajednici u kojoj žive; društveni i kulturni događaji koji se nude u mjestu stanovanja.

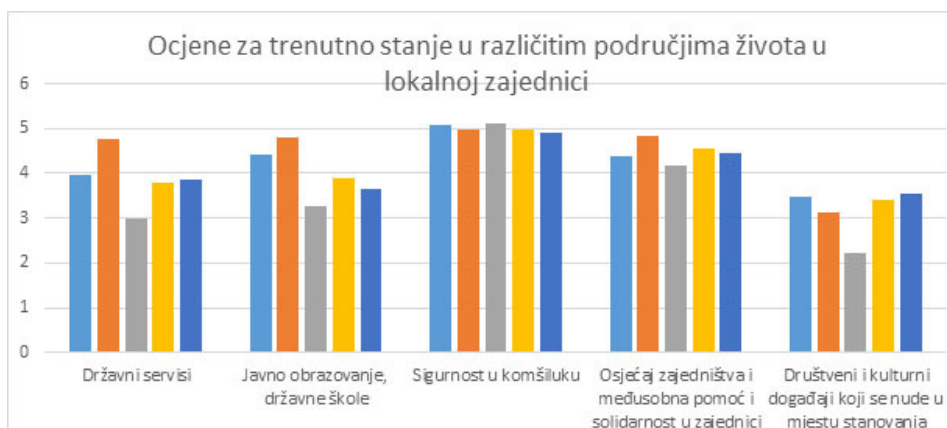
Najbitnije za kvalitet života u zajednici u kojoj žive žene ocjenjuju sigurnost u komšiluku i osjećaj zajedništva i međusobna pomoć i solidarnost. Sljedeći po bitnosti za kvalitet života u zajednici su javno obrazovanje, državne škole i državni servisi, a na samom kraju su društveni i kulturni događaji koji se nude u mjestu stanovanja, ali koji su ipak jako bitni za opći kvalitet života u zajednici, prosječnom ocjenom od 5,7.

Što se tiče ocjene za trenutno stanje u različitim područjima života u lokalnim zajednicama, jedino ocjenjeno sveukupnom prosječnom ocjenom iznad 5 (pri čemu treba imati na umu da je maksimalna ocjena 7) je sigurnost u komšiluku, te je to jedino područje gdje Kanton 10 ima najvišu ocjenu, u svim ostalim područjima Kanton 10 se najlošije ocjenjuje. Sva ostala izdvojena područja su ocijenjena prosječnom ocjenom ispod 4,5, a ocjene za rad državnih servisa i za društvene i kulturne događaje koji se nude u mjestu stanovanja su najniže, s ocjenom ispod 4.

Kao razloge za loše ocjene državnih servisa žene navode korumpiranost naročito policije, zatim sporo i neadekvatno reagovanje opet prvenstveno policije, ali i sudstva, te da državni servisi "rade za sebe, a ne služe narodu". Pored toga žene iz Tuzle navode da civilna zaštita ne radi svoj posao i da ignorišu veliki problem zagađenosti u Tuzli i pored brojnih upozorenja.

Problemi vezani za društvene i kulturne događaje koji se nude u mjestu stanovanja je to što se u manjim mjestima rijetko organizuju događaji, pri čemu su naročito problematična kulturna događanja, a domovi kulture koji su ranije omogućavali raznovrsne sadržaje, sada su već dugo neaktivni ili „pretvoreni u kafiće i kafane“.

Ilustracija 6. Ocjene trenutnog stanja po izabranim regijama za stavke koje se odnose na odnos sa zajednicom u kojoj žive žene

Pored navedenih stavki koje su izdvojene u okviru upitnika žene su imale priliku i da dodaju i ocijene drugo što je njima bitno, a nije spomenuto. Mogućnost ostvarenja socijalne pomoći se navodi kao bitno, a ocijenjeno je najlošijom ocjenom.

Pored toga žene nadalje izdvajaju da bi u zajednici u kojoj žive voljele da imaju dostupno, a nemaju ili je jako loš kvalitet ponuđenog sljedeće :

Žene još izdvajaju da bi u zajednici u kojoj žive željele da imaju dostupno, a nemaju ili je jako loš kvalitet ponuđenog:	Prebivalište:
- adekvatna pomoć za zemljoradnička domaćinstva- finansijski podsticaji, ali i edukacije i obuke (navode žene s Romanije) - organizovani sastanci u naselju gdje bi se razgovaralo o problemima (Romanija) - program i kvalitetne i dostupne igraonice za djecu (Romanija) - direktan prevoz do Sarajeva (Istočno Sarajevo)	Romanija i Istočno Sarajevo
-javni gradski prevoz do Sarajeva, kao i noćni prevoz (navode žene iz Hrasnice i Ilijaša) -bolje uslove u obdaništima, naročito što se tiče čistoće i bezbjednosti (Hrasnica) - funkcionalan Dom kulture s više sadržaja i kvalitetnog programa (Hrasnica)	šira okolina Sarajeva
- ponuđeni i finansijski dostupni kursevi jezika, kompjutera, hobi i art kursevi, ručni radovi i slično (B. Grahovo) -udruženje penzionera/ki i organizovana druženja penzionera/ki (B.Grahovo) -kvalitetna i sveobuhvatna briga i njega za osobe u trećoj dobi - knjižnica, kino (Drvar)	Kanton 10
-kvalitetan sadržaj i program za djecu (Gračanica i Srebrenik) -bezbijedan prostor za vožnju bicikla, bezbjedne staze za bicikliste/kinje (Gračanica i Srebrenik) - veće ulaganje u čistoću u gradu (Srebrenik) - podsticaj za male poduzetnike/ce i za pokretanje vlastitog biznisa (Gračanica) -bolji uslovi u obdaništima, naročito što se tiče čistoće i bezbjednosti (Srebrenik, Tuzla) -više parkova za djecu i bolje održavanje istih (Tuzla, Srebrenik, Gračanica)	Tuzlanski kanton

Tabela 4. Žene još izdvajaju da bi u zajednici u kojoj žive željele da imaju dostupno, a nemaju ili je jako loš kvalitet ponuđenog

5.8. Resursi za pravni savjet i hitne slučajeve

Da bismo istražile na koga se to žene oslanjaju u hitnim slučajevima ili ukoliko im zatreba pravni savjet i koga smatraju kao relevantan resurs u tom pogledu, pitale smo žene da nam nabroje kome bi se obratile u spomenutim slučajevima, pri čemu je naglašeno da spomenu sve resurse koje smatraju bitnim.

U 40% slučajeva žene ističu da pravne savjete i pomoć u hitnim slučajevima prije svega traže u krugu porodice, prijatelja/ica, komšija/nica i poznanika/ca. U 23% slučajeva se oslanjaju i na općinske organe i državne servise, pri čemu samo 4% žena u okviru toga posebno ističe besplatnu pravnu pomoć u općinama. Pored toga u 9% slučajeva žene se oslanjaju na nevladin sektor, pri čemu ističu pojedine nevladine organizacije, a da se obraćaju advokatima i plaćenim stručnim licima žene navode u 10% slučajeva. Zabrinjavajući je podatak da 12% žena navodi da ne zna kome bi se obratile, a 4% ih ističe da se nema kome obratiti iz različitih razloga.

Kome se obraćate za pravni savjet ili u hitnim slučajevima?	Procentualno izraženo
U krugu prijatelja/ica, komšija/nica i porodice	39.5%
Uopćeno- općinskim organima i drugim državnim servisima	19.3%
Konkretno ističu besplatnu pravnu pomoć	3.9%
Advokatima/kinjama i plaćenim stručnim licima	10.3%
Nevladine organizacije	8.7%
Ne znam kome bi se obratila	12.2%
Nemam kome da se obratim	4.2%
Internet	1.9%

Tabela 5. Kome se obraćate za pravni savjet ili u hitnim slučajevima?

Dakle, žene resurse u hitnim slučajevima i pravne savjete prvenstveno traže u krugu porodice i prijatelja/ica, pored toga u privatno angažovanim stručnim licima i NVO sektoru, a znatno rjeđe se oslanjaju na državne institucije, jer kako navode, u općinskim organima i drugim državnim servisima “nemaju vremena” da im se posvete, te ne dobijaju pravovremene i potpune informacije. Za besplatnu pravnu pomoć i pravno savjetovanje u općinama se vrlo malo zna, te je samo 4% ispitanica navodi.

Praksa neoslanjanja na državne organe i institucije čija svrha i jeste da rade za dobrobit građanki/a je vrlo sporna. Osobe iz nižih socijalnih slojeva koje često nemaju u krugu prijatelja/ica i porodice dovoljno stručne resurse za potrebne informacije o svojim pravima i mogućnosti zaštite istih ili ukoliko nemaju sredstava da plate stručna lica, osuđene su da se kreću u začaranom krugu iz koga teško mogu da izađu ukoliko nemaju priliku da posegnu za drugim resursima informacija. Drugi veliki problem u tom kontekstu su teme koje predstavljaju tabu, kao što je nasilje u porodici, te ukoliko određene teme nisu prikladne za razgovor unutar svog privatnog kruga, onda tu jedino mogu pomoći državni organi i institucije, ili eventualno NVO sektor.

Ovakva praksa nepovjerenja i neoslanjanja na državne organe i institucije je vrlo sporna i pogađa najviše najugroženije slojeve društva. Pravno savjetovanje i pravnu pomoć svima dostupnu bi trebalo da obezbijedi država, te da omogući da građanke/i dobiju pravovremene i potpune

informacije da bi uopće mogle/i da nastupe kao subjekti pri potraživanju svojih prava. Međutim, tamo gdje i postoje takvi mehanizmi informisanja, savjetovanja i pružanja pravne pomoći, za njih se vrlo slabo zna, te nisu svima dostupni.

5.9. Žene maštaju...

Pokušale smo da dobijemo bar površan uvid u to o čemu žene u Bosni i Hercegovini maštaju. S ciljem da se makar djelimično upoznamo s maštarijama žena, pitale smo ih kako bi utrošile 2000 KM da dobiju na poklon.

Više od 46% ispitanica nema prostora za maštanje jer mora da se brine o podmiranju osnovnih zaostalih potreba u okviru porodice ili na drugačije načine da utroše na članove/ice porodice, jer moraju da vraćaju dugove ili strijepe od "crnih dana". Ostale ispitanice maštaju o školovanju, edukacijama i obrazovnom usavršavanju za sebe i/ili svoju djecu, zatim o ljetovanju, putovanju i odmoru s porodicom, o pokretanju privatnog biznisa i o tome da pomognu osobama kojima je to potrebno i da ulože u dobrobit zajednice.

Kako biste potrošile da dobijete na poklon 2000 KM?	Procentualno izraženo
Podmirila zaostale osnovne potrebe u okviru porodice	28,7%
Školovanje i dalje usavršavanje (sebe, djece ili drugih)	15.9%
Podmirila dugove, štednja za "ne daj Bože"	12.9%
Na odmor, putovanje, ljetovanje s porodicom	11.7%
U humanitarne svrhe/pomogla drugima iz mog okruženja i za dobrobit zajednice	11.7%
Uložila u privatni biznis	10.5%
Za auto ili polaganje vozačkog ispita	2.1%
Za preseljenje u inostranstvo	1.5%
Platila za zaposlenje	1.2%

Tabela 6. Kako biste potrošile da dobijete na poklon 2000 KM?

6. Osjećam se drugačije jer sam...

S ciljem da produbimo analizu, upotpunimo je i obogatimo pojedinačnim isповijestima i navodima, pitale smo žene i da li po bilo kojem osnovu osjećaju da se drugačije gleda na njih ili primjećuju drugačiji odnos i tretman prema njima u njihovoj lokalnoj zajednici, i to zbog različitih identiteta koji im se pripisuju i specifičnosti njihovog načina života, porijekla ili slično. U ovom dijelu analize su obrađeni odgovori svih žena koje su odgovarale na upitnik, kako regija odabranih u okviru projekta, tako i dodatak iz Unsko-sanskog kantona, dakle ukupno 534 intervjuja. Žene su odgovorile da se često osjećaju drugačije tretiranom jer su:

6.1. I dio - Jednostavno žena

6.1.1. Žena u privatnoj sferi

U gotovo svim današnjim društvima postoji podjela na dvije sfere: javno i privatno, pri čemu se tradicionalno žene zarobljavaju u sferi privatnog, a sfera javnog pripada isključivo muškarcima²¹. Pritisak, represija i nasilje nad ženama se događa prvenstveno u privatnoj sferi, ali tu ne staje već se nastavlja i širi svoje djelovanje i na javnu sferu.

S druge strane zaštita privatne sfere se smatra kao jedno od veoma bitnih ljudskih prava, međutim koliko god je zaštita privatne sfere bitna, ona državi omogućuje da kršenje prava žena ne posmatra kao kršenje ljudskih prava, nego da to označi kao privatni problem u koji se država ne želi miješati. Takvo stanje dovodi do neprepoznavanja i ignorisanja povrede ljudskih prava specifičnih za žene.

Neosporna je činjenica da se politika javlja u svim društvenim odnosima, od kuće do državnih institucija. Od malih nogu još u okviru porodice žene su naučene da su one te koje treba da se brinu o domaćinstvu i djeci, a da je eventualna podjela odgovornosti oko brige o zajedničkoj djeci i zajedničkom domaćinstvu s muškim članovima tek samo "pomoć" s njihove strane. Dakle, biti jednostavno žena zakopana u privatnoj sferi, do koje mjere zaštite osnovnih ljudskih prava teško dopiru, koči ženu u svim drugim aspektima njenog života.

Neke od žena koje su podijelile sa nama lična iskustva navode da su zanemarile svoje zdravlje, jer su bile jedine te od kojih se očekivalo da se u potpunosti posvete drugima:

„Žene imaju malo vremena za sebe pored svih obaveza. Ja nisam imala vremena ni prostora da brinem o svom zdravlju i sada sam u jako lošem zdravstvenom stanju. U posljednjih 15 godina sam njegovala prvo nepokretnu svekrvu, pa nepokretnog muža. Ljekar me je pitao skoro da li sam pod stresom- smiješno!“, Srebrenik

Takva situacija stvara začarani krug iz kojeg se teško izvući, jer žene da bi zauzele mjesto u pravednoj mjeri i ostvarile se i u javnoj sferi, trebalo bi da imaju mogućnost i vrijeme da se posvete sebi, svojoj karijeri i da imaju mogućnosti i vremena da ulažu u sebe i svoj razvoj što često nije slučaj, te tako jedna od ispitanica ističe:

„Sve obaveze su na ženama, naročito ako ima još i djecu. Nema vremena za sebe jer se očekuje da je uvijek tu za druge. Žena je uspjela da se izbori za svoja prava da radi, ali se nije još izborila za pravo da je ne smatraju sluškinjom jer je to "ženski posao". I kako onda da napreduješ u karijeri kada si iscijedena kao krpa.“, Gračanica

Žene, kao žrtve naslijeđenog i općeprihvaćenog patrijahalnog sistema vrijednosti, koji i dalje dominira bosanskohercegovačkim društvom, nažalost često takvo stanje uopće ne dovode u pitanje, već svoju ulogu bez kritike preuzimaju i reprodukuju, dok su druge svjesne da su dovedene u nepravedan položaj i da treba probuditi i raširiti kritičku svijest o tome:

²¹ Istakle smo da se žene zarobljavaju u sferi privatnog, dakle ni ta sfera koja se obično u javnim diskursima pripisuje da "pripada" ženama, nije nešto što njima pripada, jer je i tu sve podređeno dominantnoj grupi, a žena je ta koja se u tradicionalnim patrijahalnim društvima tu zarobljava i ograničeno joj je bilo kakvo djelovanje izvan toga.

„Ne misliš na sebe u smislu da ispunjavaš sebe i svoje potrebe. Svijest o tome među ženama kod nas je nerazvijena, treba da se razvija.“, Srebrenik

6.1.2. Domaćica bez ličnih primanja

Oglasile su se i žene koje smatraju da se osjećaju drugačije tretiranim zbog toga što su domaćice bez plaćenog zaposlenja. Specifične poteškoće s kojima se susreću je subjektivni osjećaj nemoćnosti prije svega zbog finansijske ovisnosti o mužu, nedostatak slobode, slabije uvažavanje od strane drugih npr. u školi i državnim institucijama.

„Kao domaćica koja nema plaćeno zaposlenje smatra se da 24/7 moram da budem na usluzi svima, a hronično sam bolesna.“, Podromanija

„Domaćica sa osnovnom školom, zbog toga zloupotrebljavaju moje znanje u javnim institucijama, a naročito u Domu zdravlja Ilijaš.“, Ilijaš

Pored navedenog, potrebno je i istaknuti da se kod domaćica često javljaju depresivna stanja i to upravo zbog osjećaja nemoćnosti, izolovanosti i smanjenog osjećaja kontrole nad svojim životom zbog ovisnosti o drugima, te tako jedna žena navodi:

„Nemam ni poteškoća ni prednosti. Nalazim se u monotonoj kolotečini.“, Sokolac

Veliki problem kod domaćica je i nepriznavanje i nevidljivost njihovog rada i nedovoljna zaštićenost od strane države, te tako jedna žena iz Srebrenika (Tuzlanski kanton) navodi:

„Iako imam 62 godine, nemam prava na penzionerski popust za autobuske karte kada idem sinu, jedino muž ima, ali ja ne, iako sam cijeli život radila i privređivala u domaćinstvu.“, Srebrenik

6.1.3. Žena majka

Žena je i kao majka, ili čak samo kao potencijalna majka, diskriminisana pri samom pristupu tržištu rada i to zbog njene specifične reproduktivne uloge, a protiv takve prakse se slabo šta preduzima u Bosni i Hercegovini, iako je među političkim elitama popularna priča o tzv. bijeloj kugi²², pri čemu se žene forsiraju da rađaju i imaju što više djece zarad nacije i države. Te tako žene navode:

„Najčešći razlog nezapošljavanja je bio upravo taj sto sam mlada žena koja bi uskoro mogla poželjeti da ima djecu i otići na porodijsko bolovanje.“, Bosanska Krupa

„Pri apliciranju za posao sam u startu degradirana jer sam žena i uz to s malim djetetom.“, Semizovac

Pored toga žene kao majke ili potencijalne majke su u lošem položaju i zbog same situacije u kojoj se nalazi zdravstvo u Bosni u Hercegovini i s tim vezano zbog ograničenog pristupa medicinskim sredstvima i opremi. Te tako jedna žena iz Bosanskog Grahova navodi:

„Planiram dijete, ali nemam povjerenja u ginekološku skrb i porodijske sale. Plašim se boli, a nemam pristupa epiduralnoj.“, Bosansko Grahovo

6.1.4. Samostalna roditeljka²³

Samostalne roditeljke u Bosni i Hercegovini se suočavaju s mnogim preprekama. Prva prepreka je svakako sam zakon u BiH koji je veoma sporan, jer ne prepoznaje termin samohrane roditeljke nakon razvoda nego samo u slučaju smrti partnera, ako je partner spriječen da vrši roditeljsku ulogu (npr. izdržava zatvorsku kaznu), ako mu je oduzeta poslovna ili roditeljska sposobnost, ili

²² Bijela kuga je u demografiji naziv za pojavu nižeg nataliteta od mortaliteta u nekom kraju, što dovodi do smanjenja broja stanovnika/ca.

²³ Fondacija CURE se zalaže za promjenu terminološkog izraza „samohrana majka“ koji je jednodimenzionalan. Umjesto samohrana majka upotrebljavamo izraz samostalna roditeljka. Samostalnost je osnažujuća riječ za razliku od jednodimenzionalnog pridjeva „samohrana“ jer majka/roditeljka ima puno više uloga koje je potrebno prepoznati i istaći.

jednostavno nije prisutan. Prema samom zakonu, razvedene žene, s obzirom na to da ih Porodični zakon ne prepoznaje kao posebnu, ranjivu kategoriju, jedino mogu dobiti pomoć za izdržavanje djeteta u vidu alimentacije. Međutim, veliki problem samohranih roditeljki je upravo nemogućnost naplate alimentacije koja se dešava zbog neefikasnosti rada sudstva Bosne i Hercegovine²⁴.

Odjel za praćenje prava djece Institucije ombudsmana BiH upozorava da postupci naplate alimentacije idu sporo iako je u pitanju kazneno djelo s kaznom od mjesec dana do tri godine

zatvora. Međutim, iz te institucije navode da u posljednjih 25 godina nikome nije izrečena kazna zatvora. Žene su često prisiljene da zajedno s djecom žive u siromaštvu, iako po zakonu imaju prava na alimentaciju/nadoknadu za izdržavanje djeteta, jer su metode izbjegavanja plaćanja alimentacije mnogostruke: od jednostavnog odbijanja da se novac isplati, preko skrivanja stvarnih prihoda, pa do rada na crno kako dužniku ne bi bio skinut novac s računa za zaostalu alimentaciju. Žene samostalne roditeljke navode:

„Poteškoće su s naplatom alimentacije koja po zakonu pripada djetetu, a ne rješava se zbog neadekvatnih zakonskih propisa ili tačnije kaznenih sankcija u slučaju procesuiranja. To je odraz lošeg i neefikasnog pravosudnog sistema u BiH i svugdjeprisutne korupcije u institucijama vlasti.“, Sokolac

„Imam sina od 3 godine. Da nađem posao u Nela, Bingo, Adna marketima, plata je mala, a vrtić skup, jer dok platim vrtić od 07h – 16h to je 130 BAM, ja radim puno radno vrijeme u smjenama. Za drugu smjenu moram naći ženu da ga čuva naravno i njoj platiti. Gdje je onda moja plata u iznosu od 450 BAM?!“, Bihać

Samostalne roditeljke i njihova djeca ističu da ne dobijaju adekvatnu pomoć i zaštitu svojih prava od strane državnih organa i institucija, te da je potrebno aktivnije raditi na razvoju i unaprjeđenju mehanizama mjera zaštite i na osnaživanju porodica sa samostalnim roditeljima/kama:

„Želim da se posveti pažnja ženama koje se kroz život bore same i da se osnaže.“, Sokolac

„Živim bez oca, a od općine i države nisam imala nikakve pomoći tokom obrazovanja kao što nema ni moja mlađa sestra. Znači problem je mala briga općine za samohrane majke i pomoć pri odgoju djece.“, Ilijaš

6.1.5. Razvedena žena

Žene navode i da su razvedene žene često drugačije prihvaćene, naročito u manjim sredinama. Žena samo zato što je razvedena je izložena seksističkom ophođenju i komentarima, te tako žene navode:

„Tradicionalizam, seksizam i stav okoline prema razvedenoj ženi. Većina muškaraca, naročito u manjim mjestima, smatraju da se slobodno mogu ponašati prema nama, što je odvratno.“, Sokolac

6.1.6. Žena bez potomstva

Sličan problem imaju i žene bez potomstva. Glavni problemi su seksizam i predrasude s kojima se suočavaju žene u okolini u kojoj žive, ali i ograničavanje i osporavanje osnovnih prava koja slijede upravo zbog takvog seksističkog stava i predrasuda:

„U mojoj sredini sam obilježena kao nerodkinja i smiju mi se i podruguju iza leđa.“, Drvar

„Imam problema s muževom porodicom jer mi ne priznaju da imam prava na svoj puni dio nasljedstva jer nemamo djece, iako smo muž i ja dok je bio živ zajedno gradili i ulagali u kuću.“, Srebrenik

²⁴

detaljnije o tome iznad u poglavlju „Neefikasnost sudstva“

6.1.7. Žena drugačijeg izgleda i stila

Sa seksističkim komentarima i predrasudama se suočavaju i žene koje svojim izgledom i stilom oblačenja odstupaju od većine i od onoga što je društvo nametnulo kao normalitet. Ako osoba svojim izgledom odstupa od slike za koju se veže "čedna i skromna žena", kao ideal patrijahalnog sistema vrednovanja, tada se mnoge osobe osjećaju slobodnima da tu osobu javno osuđuju, često i seksualno uznemiravaju, pri čemu isključuju sva moralna ograničenja u odnosu prema toj osobi:

„Dobacuju mi na ulici, osjećam prljave poglede.“, Pale

„Smeta mi ogovaranje i ljubomora ljudi. Naime neki su me osumnjičili za prostituciju što je van svake pameti. To misle samo zato što ja svojim stilom odijevanja odstupam od ostalih žena u mjestu u kojem živim. Ljudi su uskog razmišljanja, nisu otvoreni, smeta im sve novo i sve ono što se ne slaže s njihovim načinom razmišljanja. Neće uopće da saslušaju drugu stranu već odmah osuđuju.“, Rogatica

6.1.8. Žena drugačije seksualne orijentacije (lezbejka, biseksualna i trans* žena)

Lezbejke, biseksualne i trans* žene se suočavaju s mnoštvom problema koji počinju još od školskih dana, te su često i fizički napadnute samo zato što su drugačije seksualne orijentacije. Većina žena koje navode da osjećaju drugačiji tretman zbog svoje seksualne orijentacije nisu detaljnije izlagale koje su to specifične teškoće s kojima se suočavaju, vjerovatno jer to podrazumijeva jednu cjeloživotnu priču koja ne može da se dočara u desetak rečenica, ali ono što su žene navodile je sljedeće:

„Većina njih zna, ali nije mi to problem. Osnovni problem je što ne mogu baš svaki dan da se viđam s voljenom osobom zbog njenog straha od osude okoline.“, Sokolac

„Mislim da nije dobro što se moram skrivati na neki način. Voljela bih sa svojom voljenom osobom da mogu prošetati gdje god i kada god poželim.“, Pale

„Svađe sapretežno muškim članovima rodbine su najveći problem i famozno "Kad ćeš se udati?" pitanje.“, Tuzla

6.2. Žena u javnoj sferi

6.2.1. Žena na tržištu rada

Pored toga što se pritisak i izrabljivanje u privatnoj sferi odražava na sve druge aspekte života, te žena često zapostavi svoje zdravlje, ulaganje u profesionalno usavršavanje, napredovanje u karijeri, društveni i politički angažman i slično, žena u javnoj sferi ima i drugih problema. Žene se suočavaju sa stereotipnim prosuđivanjima i vrednovanjem koji služe kao instrumenti za održavanje postojećih odnosa moći unutar javnog prostora. U tom kontekstu žene navode:

„Na radnom mjestu žene veoma često bivaju diskriminisane u odnosu na muškarce u pogledu intelektualnih i profesionalnih sposobnosti. Patrijarh teško otvara oči.“, Bihać

Dakle, patrijarhat kao društveno uređenje proizvodi i reprodukuje kulturne, političke, ekonomske i društvene strukture i ideologije na osnovu kojih se stvaraju matrice prosuđivanja i vrednovanja koje produžavaju neravnopravnost polova i žensku podređenost. Upravo takvo nekritičko prihvatanje i reprodukovanje matrica prosuđivanja i vrednovanja proisteklih iz takvog društvenog uređenja, prema kojima se donose neosnovani i neargumentovani zaključci koji služe isključivo za opravdanje i održavanje patrijahalnog sistema vrijednosti, npr. ženama se prepisuje emocionalnost na uštrb intelekta i slično, daju legitimitet mnogima da se na tržištu rada žene stavljaju u nepovoljan položaj i koče u karijeri.

„Naša lokalna zajednica ne tretira žene kao muškarce. One su tu na margini, gurane u stranu. Za sve ključne pozicije u državnim institucijama, ali i u privatnim firmama, samo se raspravlja o muškarcima i samo oni dolaze u obzir. Muškarce gledaju s većim poštovanjem, u odnosu na žene iako je ista profesija u pitanju, kvalitet, profesionalni doprinos ili čak i kada je veći kod žene.“, Srebnik

6.2.2. Žena aktivistkinja i žena feministkinja

Žene aktivistkinje i žene feministkinje najčešće navode pozitivna iskustva i pozitivne efekte društvenog angažmana i aktivizma na njihov život i na izgradnju sebe kao ličnosti, iako osjećaju često da su sputavane u svojim aktivnostima i naporima. Dakle, žene aktivistkinje i žene feministkinje pričaju o tome da nailaze na mnogobrojne prepreke u ostvarivanju svojih ideja i prilikom obavljanja aktivnosti vezanih za građanski aktivizam i za zalaganje i zaštitu prava žena, te da su često kao žene aktivistkinje i žene feministkinje suočene s mnogim predrasudama i pogrešno shvaćene kao grube, agresivne ili slično. Međutim ono što ih čini jačima, te da građanski aktivizam i zalaganje za prava žena utiče na porast njihovog samopouzdanja, vještina, odvažnosti i sveukupno ima veliki uticaj na opći kvalitet njihovog života i dobrobiti zajednice u kojoj žive. Žene navode:

„Zatvoreni umovi me često vrijeđaju jer se zapravo trudim da omogućim drugima bolju današnjicu i budućnost, ali me konkretno ne sputavaju jer se ne obazirem na takve već samo idem naprijed.“, Hadžići

„Ovisno od toga kako to posmatrate, prednosti za mene jesu da sam aktivistkinja i feministkinja jer imam priliku boriti se za vlastita prava i prava svih žena koje su na neki način ugrožene ili trpe neku diskriminaciju i svjesno utičem zajedno s drugim ženama na podizanje svijesti u cijelom društvu o potrebama jednakosti i jednakog tretmana žena i muškaraca u svim segmentima života.“, Livno

„Samo prednosti, uvijek imam obaveza iako sam u penziji, prikupljam i posjedujem mnoge korisne informacije za poboljšanje svog standarda života.“, Ilijaš

6.2.3. Žena u saobraćaju

Statistički podaci pokazuju da muškarci sudjeluju u dvostruko više saobraćajnih nesreća u odnosu na žene, dok je vjerovatnoća da će žena stradati u saobraćajnoj nesreći 25% niža u odnosu na muškarca, te da su žene značajno manje sklone riskantnom ponašanju prilikom vožnje, te samim time i ugrožavanju sebe i drugih u saobraćaju. Ipak žene u saobraćaju su izložene omalovažavanjima i vrijeđanjima. Žene navode:

„Nepoštivanje u saobraćaju, smatraju nas nižim stvorenjima i nesposobnima. Također zbog toga imam loš odnos s automehaničarima koji često pokušavaju da me prevare.“, Tuzla

6.2.4. Žena bez muškarca u svijetu muškaraca

Biti “drugog” i okusiti “drugost”²⁵ kao žena bez zaštite muškarca, kao jedinke iz dominantne grupe, žene ističu da se smatra društveno neprihvatljivim, što ima za posljedicu drugačiji tretman u zajednici. Nedostatak poštovanja, pritisak od strane okoline i seksizam u ophođenju žene navode kao najčešće probleme koji se javljaju ukoliko si žena bez muškarca u svom najužem krugu porodice:

„Seksizam je problem, općeprihvaćen sistem vrijednosti koje smatram pogrešnim - gdje muškarci

25 Drugost ili othering označava proces kroz koji dominantna grupa definiše postojanje sporedne/potčinjene grupe. To su nametnute kategorije, etikete i ideje o tome što obilježava ljude koji pripadaju tim kategorijama. Literatura definiše drugost (othering) kao ono što se događa kada je osoba, grupa ili kategorija tretirana kao objekt od strane druge osobe, grupe ili kategorije. Ova objektivizacija dopušta akterima da razbiju moralna pravila društvenih odnosa. Pojam “graničnost” često prati drugost (othering) i uključuje održavanje prostorne i simboličke granice da bi ljudi bili isključeni. Te granice sprječavaju ljude u pravičnom pristupu poslovima, uslugama i političkim prostorima. (JASS, Feministički riječnik)

mogu biti sve što požele, a žene ne.“, Kupres

„Svi me sažaljevaju, osjećam to. Smeta mi to što me ne razumije familija i što misli da ako sam ostala bez muža da sam sposobna...“, Pale

„Nedostatak muške osobe u porodici zbog kojeg često nismo ozbiljno shvaćene, jer ne uživamo “zaštitu” muškarca, koji danas lakše “završavaju stvari.”, Hadžići

„Već dugo sam samohrana majka i jako dobra majka i ne želim ponovo da se udam, iako rodbina i prijatelji vrše pritisak na mene. Želim da se sruše predrasude o samohranim majkama.“, Sokolac

6.2.5. Žena s nametnutim osjećajem srama i stida

Osjećaj srama i stida psiholozi/ginje svrstavaju u društvene i moralne osjećaje, jer utiču na reprodukciju pravila i standarda u društvu na koje se odnose, te djeluju kao mehanizmi regulacije i održavanja općeprihvaćenih i nametnutih društvenih pravila i normi, te se prema tome sam osjećaj srama i stida može označiti kao “javni” osjećaj. U psihologiji sam osjećaj srama je povezan s činjenicom da je prekršeno neko društveno ili moralno pravilo.²⁶

U patrijarhalnom društvu žena je shvaćena kao uljez u javnoj sferi, čiji je zadatak da služi i njeguje druge i da sama ostane nevidljiva i u sjenci, te zbog toga žena koja odstupa od normi i običaja koji su opće prihvaćeni u jednom takvom društvu se često osjeća uznemirenom i nedostojnom i s osjećajem krivnje, jer doživljava neodobravanje od strane dominantne grupe u javnoj sferi zbog onoga što jeste i što radi. Kao posljedicu patrijahalnog sistema rasuđivanja i vrednovanja žena je često suočena s nametnutim osjećajem srama i stida samim time što je žena aktivna u javnom životu, što dovodi do gubitka odgovarajuće slike o sebi u javnosti i gubitka samopoštovanja i samopouzdanja, što koči ženu u njenom djelovanju, te tako neke ispitanice navode:

„Napomenuli ste religiju, a meni je jako bitna u životu. Nafake mi ne fali, hvala Allahu, ali jači oslonac na Allaha itekako fali i to bi mi riješilo mnogo problema. Naravno, trebam biti i dosta aktivnija i trebam smanjiti stid tamo gdje on nije potreban, a to me sprječava u mnogo čemu.“, Bihać

6.3. II dio - Problemi koje uzrokuju identiteti i razlike koje nisu specifične samo za žene

6.3.1. Nacionalna ili etnička manjina, religijska manjina, raseljeno lice, povratnica

Žene navode da biti nacionalna ili etnička manjina prouzrokuje brojne poteškoće, te ističu da nepripadnost “konstitutivnim” narodima, ili većinskoj narodnoj skupini u mjestu stanovanja često ograničava mogućnost ostvarenja prava i to zbog korupcije, nepotizma i stranačkog uticaja koji vlada u svim segmentima života u BiH, te često navode i da je mogućnost zaposlenja manja kod nacionalnih manjina.

„Kao nacionalna manjina osjećam se neravnopravnom sa ostalim sugrađanima, osjećam se kao građanka drugog reda.“, Tomislavgrad

Pored toga neke žene navode da su kao nacionalna ili etnička manjina suočene s mnogobrojnim predrasudama, te da su zbog toga često ograničene pri odabiru partnera/ice, ili izložene verbalnim uvredama:

„Iz “miješanog” sam braka i naročito nakon rata sam se naslušala mnogo ružnih komentara zbog toga, kao i glupih pitanja na primjer: „Kakva će biti ta djeca!?” i slično. Dakle to su većinom

verbalne uvrede i prozivanja nekad i nesvjesno upućena od strane meni bliskih osoba.“, Gračanica

Iskustva nacionalnih i religijskih manjina srećom nisu uvijek nužno ružna, te tako možemo čuti i pozitivne komentare, na primjer od jedne žene iz Gračanice (Tuzlanski kanton):

„Kao “došljakinja“ nemam ružnih iskustava, već puno prijateljstava i lijepih odnosa. Kada je Uskrs npr. uvijek se jako potrudim da lijepo obojim jaja i podijelim ih djeci, da bi djeca naučila da ima različitih kultura i religija i da bi ih cijenili. Svi to lijepo prihvate. To mi je jako bitno.“, Gračanica

6.3.2. Osoba s invaliditetom

Najčešći problemi s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom su diskriminacija i predrasude, nerazumijevanje okoline i neadekvatan odnos i pomoć zajednice u kojoj žive, kao i nedovoljno zalaganje i napor države da se omogući dostojanstven život osobama s invaliditetom, te zbog toga ograničenost pristupa i ostvarenja u mnogim segmentima života.

„Osnovna poteškoća s kojom se suočavam je prepoznatljivost i samim time neka prećutna izolacija, konzensus da ja nešto ne mogu, da nisam za nešto, da to nešto nije za mene, kao da nemam pravo izbora.“, Brčko

„Sve mi je teško dostupno! Potrebno je mnogo više rada da bi se dokazala od ovih koji nisu invalidi.“, Bugojno

U Bosni i Hercegovini se ne preduzima dovoljno da bi se otklonile sve barijere s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom, što se tiče infrastrukture, ali i senzibilisanja ljudi na specifičnosti situacije u kojima se takve osobe nalaze, te tako žene navode:

„Slaba briga vlasti o osobama s invaliditetom, nepoštivanje konvencija o izjednačavanju osoba s invaliditetom, arhitekturne barijere za osobe s invaliditetom su problem.“, Tuzla

„Nerazumijevanje okoline i neadekvatan odnos - kao studentica na studiju za predškolski odgoj bila sam na muzičkom vaspitanju gdje sam čak i svirala klavir-vrhunac profesorske gluposti. Ja sam gluha osoba i meni je zvuk problem.“, Bihać

6.3.3. Osoba s psihičkim problemima

Sa sličnim problemima se suočavaju i osobe s psihičkim problemima. Nedostatak razumijevanja i predrasude, ali i neadekvatan i nepotpun zdravstveni tretman, kao i nepostojanje programa za reintegraciju osoba s psihičkim problemima u društvo.

„Nedostatak razumijevanja prema ženama s različitim spektrom autističnih klasifikacija bolesti.“, Sarajevo

„Kao majka kćerke s psihičkim poteškoćama ističem slabo razumijevanje, pomoć i solidarnost zajednice i neadekvatne programe i liječenje za osobe s psihičkim poteškoćama. Na tome se mora više raditi.“, Tuzla

6.3.4. Osoba treće životne dobi

Osobe treće životne dobi su također na margini društva bez adekvatne pomoći i mjera zaštite:

„Želim da se u budućnosti ulaže više u brigu o starim ljudima, posebno o starim ženama, da se edukuju ljudi da pomažu osobama u trećoj životnoj dobi.“, Bosansko Grahovo

„Strah od starosti i bolesti jer sa 10 godiina radnog staža nemam pravo na ostvarivanje mirovine, a za novo zapošljavanje nemam priliku jer mi je 58 godina.“, Livno

6.4. III dio - Osjećam se drugačije tretiranom iz više razloga...

Kako se razlozi za drugačiji odnos ili tretman množe, tako se i osjećaj nepripadanja i "guranja u stranu" povećava. Problemi su slični kao već prethodno navedeni samo umnoženi. Pročitajte ispovijesti žena! Osjećam se drugačije jer sam:

Žena na selu i žena aktivistkinja i žena feministkinja

„Pokatkad imam osjećaj da bivam "gurana u stranu" uslijed javnog zagovaranja i zalaganja za bolji život žena na selu.“, Rogatica

Žena bez potomstva i žena drugačijeg izgleda i stila

„Nabijanje na nos to što nemam isti život kao ostali, što se ne uklapam u šablone.“, Bosansko Grahovo

Neudata i povratnica i bez ličnih primanja

„Živim u malom mjestu, a imam «dovoljno godina»- gledaju na mene sa žaljenjem jer još nisam ostvarena kao supruga i majka, a bez primanja nemam mogućnosti da osnujem porodicu.“, Kupres

Samostalna roditeljka, žena iz šehidske porodice

„Poteškoće što te svi doživljavaju kao hendikep porodicu ako nemaš supruga, pogotovo sa ženskom djecom, totalno si nezaštićena od strane društva iako pripadam kategoriji čiji je suprug dao život za državu, a da ta ista država nije nas zaštitila ni sa čim, obezvrijedila i naše muževe i nas same. Djeca pozavršavala fakultete, a sjede nezaposlena, imaju 30 godina i bore se kako će napustiti zemlju za koju su dali svoje djetinjstvo, svoga oca. Grozan osjećaj. Kao da je ponovo RAT u našim dušama i ovo sigurno jeste tačno. I tako se sve šehidske porodice osjećaju svugdje da su diskriminirane i ponižene do zemlje.“, Hadžići

Razvedena, domaćica bez ličnih primanja

„Nemam nikakvih prihoda i živim od pomoći djece.“, Pale

Samostalna roditeljka, razvedena, hronično bolesna, bez primanja

„Ismijavaju me, nemam s kim kafu popiti. Nema ko da mi pomogne i da me razumije.“, Rogatica

Nacionalna ili etnička manjina, žena aktivistkinja, žena feministkinja, žena bez potomstva

„Kada kažem da sam Romkinja, osobe koje me ne poznaju obično reaguju iznenađeno i osjetim da se drugačije ponašaju prema meni.“, Ilijaš

Žena aktivistkinja, žena drugačijeg stila i izgleda, religijska manjina, neudata i bez partnera/ice, žena bez potomstva

„Više se radi o "krivim pogledima na ulici", ali nije nešto što bi me fizički ugrozilo ili nešto s čim se ne znam nositi. U suštini, problem jeste bio kroz obrazovanje, ali se jednostavno naučiš nositi s činjenicom da si drugačija zbog religijskog opredjeljenja, stila oblačenja, izgleda.“, Livno

7. Čeka nas još puno posla...

Dobijeni rezultati analize potvrđuju veoma težak položaj žena u Bosni i Hercegovini, te ukazuju na nužnost daljnjih akcija kako bi se žene osnažile u svim bitnim aspektima života.

Prije svega je potrebno početi s insistiranjem na razvoju funkcionalnih mehanizama zaštite osnovnih ljudskih prava, koje država Bosna i Hercegovina kao potpisnica međunarodnih dokumenata i konvencija već ima obavezu da zaštititi, stvaranjem funkcionalnog sistema i funkcionalnih mehanizama zaštite, a to ne čini. Potrebno je djelovati u pravcu unaprjeđenja i harmonizacije zakonodavnog okvira, javnih politika, kao i efikasnog provođenja specifičnih sistemskih rodno odgovornih afirmativnih mjera za efikasno poboljšanje položaja žena i zaštite njenih osnovnih ljudskih prava.

Ono što pogađa socijalno najugroženije grupe je svakako neinformisanost i nepostojanje adekvatne besplatne pravne pomoći i pravnog savjetovanja kao resursa za borbu za osnovna prava kao i za borbu protiv diskriminacije i nasilja.

Kao što su pokazali rezultati analize, žene kao resurse u hitnim slučajevima i za pravne savjete prvenstveno traže u krugu porodice i prijatelja/ica, pored toga ako su u mogućnosti obraćaju se i privatno angažovanim stručnim licima ili NVO sektoru, a znatno rjeđe se oslanjaju na državne institucije jer kako navode u općinskim organima i drugim državnim servisima "nemaju vremena" da im se posvete, te ne dobijaju pravovremene i potpune informacije. Za besplatnu pravnu pomoć i savjetovanje u općinama se vrlo malo zna, te je samo 4% žena navodi kao resurs koji im je poznat i stoji im na raspolaganju. Zabrinjavajući je podatak da 12% žena u našem uzorku ispitanica navode da ne zna kome bi se obratila u hitnim slučajevima ili ukoliko im zatreba pravni savjet, a 4% ih ističe da nema kome da se obrati iz različitih razloga.

U ovom kontekstu je bitno istaći da praksa neoslanjanja na državne organe i institucije čija svrha i jeste da rade za dobrobit građanki i građana je vrlo sporna. Osobe iz nižih socijalnih slojeva koje često nemaju u krugu prijatelja/ica i porodice dovoljno stručne resurse za potrebne informacije o svojim pravima i mogućnosti zaštite istih, te koji često nemaju sredstava da plate stručna lica, su osuđeni da se kreću u začaranom krugu iz koga teško mogu da izađu ukoliko nemaju priliku da posegnu za drugim resursima informacija i pravne pomoći. Drugi veliki problem u tom kontekstu su teme koje predstavljaju tabu, kao što je nasilje u porodici, te ukoliko određene teme nisu prikladne za razgovor unutar svog privatnog kruga, onda tu jedino mogu pomoći državni organi i institucije, ili NVO sektor, koji često i preuzima većinski deo tereta u oblasti socijalne zaštite građanki/a na sebe u BiH, nažalost bez adekvatne podrške od strane državnih ili lokalnih institucija.

Nepovjerenje i neoslanjanje na državne organe i institucije je vrlo problematično i pogađa najviše najugroženije slojeve društva. Potrebno je obezbijediti besplatno pravno savjetovanje i adekvatnu pravnu pomoć svim građankama/ima, obezbijediti im pravovremene, tačne i detaljne informacije i podršku, kako bi uopće mogli nastupiti kao subjekti u potraživanju svojih prava. Praksa u BiH je takva da su mnoge/i građanke/i uskraćeni za to pravo, te se na taj način sistemski podržava diskriminacija, a što najviše pogađa marginalizovane i socijalno ugrožene grupe.

Konkretno vezano za besplatnu pravnu pomoć moramo istaći da je šokantno i upućuje na izrazitu institucionalnu diskriminaciju žena, i pored svih zakonskih okvira, kako državnih tako i međunarodnih je da pojedini zakoni ne predviđaju pružanje pravne pomoći za žrtve trgovine ljudima i žrtve nasilja u porodici. Jasno je da su žrtve trgovine ljudima i žrtve nasilja u porodici dominantno žene, te na taj način se stvara začarani krug iz koga je teško izaći, a u kome svakako nisu svi pred zakonom jednaki jer nemaju jednak pristup pravdi i svim mehanizmima koji im stoje na raspolaganju kao pravni lijek, jer ne poznaju, nemaju priliku, ili čak nemaju prava da im se omogući pomoć i informacije o postojećim mehanizmima zaštite. U takvom jednom okruženju možemo reći da žive žene, u kojem je nasilje i seksualno izrabljivanje žena, a naročito žena nižeg socio-ekonomskog statusa, ignorisano od strane države.

Pored toga što je neophodno da se omoguće adekvatni mehanizmi svima dostupni za pružanje pravnog savjetovanja i besplatne pravne pomoći, potrebno je da ti mehanizmi ne stoje izolovano kao nešto izvan zajednice, već da se omogući praksa rada na terenu i da se strateški vrše akcije informisanja o osnovnim pravima i mehanizmima zaštite prava i odgovornih institucija.

U tom smislu treba istaći i propuste i neadekvatno djelovanje Centra za socijalni rad, jer vidimo da u našem uzorku ispitanica postoje žene koje žive u uslovima teškog siromaštva, uz to s maloljetnicima/ama o kojima se staraju, a ne dobijaju nikakvu podršku niti pomoć. Također, i nevladine organizacije ističu kao alarmantan i ozbiljan problem to što institucije, poput Centra za socijalni rad, iako im je to u opisu posla, ne informišu svoje klijente/ice o pravima koja imaju, tako da veliki broj građanki/a propuštaju rokove i ne znaju da mogu da ostvare neko pravo. Dakle, rad na terenu je neophodan, naročito za socijalno ugrožene i marginalizovane grupe žena, kao i za žene izložene nasilju u porodici ili slično, kroz mapiranje, informisanje, podršku i komunikaciju na terenu.

Dakle, sistem socijalne zaštite vrlo loše funkcioniše u BiH. Pored toga je potrebno primijetiti i da su podsticaji od države jako rijetki, te da od 317 žena, samo jedna navodi da prima podsticaj za samozapošljavanje.

Također po rezultatima analize intervjua jasno je vidljivo da sistem zdravstvene zaštite djeluje diskriminirajuće, prije svega na teritorijalnom nivou, te da je u suprotnosti s principima univerzalnosti i dostupnosti. Tako žene koje žive izvan većih medicinskih centara u BiH imaju otežan i ograničen pristup zdravstvenim uslugama. Pored toga rezultati potvrđuju da zdravstveni sistem naročito malo ulaže u akcije prevencije bolesti, očuvanja zdravlja i omogućavanja pravovremene dijagnostike. Kao što su rezultati analize pokazali, zabrinjavajuće veliki procenat žena iz manjih lokalnih zajednica ne ide na redovne zdravstvene preglede, jer kako navode dugo se čeka na termine za preglede, jer su spriječene iz finansijskih razloga, ili jer im su im Domovi zdravlja gdje to mogu obaviti predaleko, a nemaju adekvatan prevoz do njih. S druge strane edukacija o prevenciji bolesti je potrebna jer je sam pojam redovnih zdravstvenih pregleda ženama nejasan te smatraju redovnim ukoliko idu kod ljekara "po potrebi" ukoliko ih nešto zaboli ili u okviru sistematskih pregleda na poslu. Dakle i edukacija o prevenciji bolesti je nešto na čemu treba raditi, pri čemu je od značaja naglasiti da je najveći procenat žena u našem uzorku ispitanica koje ne idu na redovne zdravstvene preglede među nezaposlenim ženama i ženama domaćicama.

Potrebno je istaknuti i alarmantno stanje u okviru NVO sektora. Upitnik za organizacije, koji smo pripremili u okviru istraživanja, je nažalost donio vrlo malo odgovora. Iako je kontaktiran veliki broj organizacija, što preko ženskih i mirovnih mreža, što preko ličnih kontakata, samo šest organizacija civilnog sektora je odgovorilo na upitnik. Ne možemo sa sigurnošću utvrditi razlog tako slabog odaziva na upitnik, da li je to nedostatak sredstava, kadrova, kompetencija i aktivnosti, vremena da se prate ženske i mirovne mreže ili slično, ili naprosto zaraženost općom apatijom i letargijom koja vlada u BiH društvu, ali ono što je jako bitno istaći jeste da ovakvo stanje upućuje na nužnost osnaživanja NVO sektora, s posebnim fokusom na jačanje saradnje i umrežavanja, ciljane edukacije u okviru NVO sektora i na finansijsku podršku. Nvladine organizacije koje su učestvovala u istraživanju zaista i ističu kao problem to što mnoga udruženja žena nisu dovoljno senzibilisana, a često nemaju ni dovoljna znanja, vještine, ni resurse da pokreću inicijative za promjene javnih politika. S druge strane i mogućnost i otvorenost za saradnju s državnim organima i institucijama je vrlo ograničena, te je potrebno i njihovo otvaranje i umrežavanje s NVO sektorom, kao i omogućavanje veće transparentnosti njihovog rada.

Bitno je istaći i da je od velikog značaja i kvalitetan program i sadržaj koji nude mediji, kao i program obrazovanja koji bi bio u skladu s temeljnim principima obrazovanja u otvorenom društvu, s obzirom na to da ono što imamo priliku da čujemo i vidimo u medijima i ono što učimo u školama u velikoj mjeri utiče na naš sistem rasuđivanja i oblikuje nas i naš odnos prema sebi i drugima još od malih nogu. Rodni stereotipi u oblasti obrazovanja i medija su vidljivi i široko rasprostranjeni, međutim nisu samo rodni stereotipi ono čemu su izložene mlade osobe i djeca.

Rezultati analize udžbenika iz nacionalne grupe predmeta u osnovnim školama ukazuju na to da živimo u društvu u kojem se mržnja, netrepeljivost i stereotipno razmišljanje gaji i njeguje. Organizacije civilnog društva u „Izveštaju o primjeni zaključnih zapažanja i preporuka CEDAW komiteta za Bosnu i Hercegovinu 2013. – 2017“ ističu da, iako Zakon o ravnopravnosti polova BiH i preporuke samoregulacionih tijela u oblasti medija prepoznaju obavezu i potrebu za uklanjanjem rodni stereotipa, „BiH je propustila da kroz strategije obrazovanja, nastavne planove i programe, kao i obuku obrazovnih radnika i radnica sistemski ukaže na rodne stereotipe i promoviše rodnu ravnopravnost te provede šire akcije usmjerene na uklanjanje rodno stereotipnih i diskriminirajućih sadržaja u udžbenicima kroz sve nivoe obrazovanja.“²⁷

Problemi vezani uz specifičnost života pojedinih žena su mnogobrojni, te kao što je već detaljnije istaknuto i u samoj analizi koju ste imali priliku da pročitate, kako se razlozi za drugačiji odnos ili tretman u lokalnoj zajednici množe, tako se i osjećaj nepripadanja i “guranja u stranu” povećava. Žene se svakodnevno suočavaju sa seksističkim komentarima, verbalnim i fizičkim napadima zbog različitih identiteta i razlika koje ih određuju, te su često zanemarene i nedovoljno zaštićene od strane države.

Svakako je najpoznatiji primjer zanemarivanja od strane države odnos prema samostalnim roditeljicama koje često nisu u mogućnosti da naplate alimentaciju kako bi omogućile prikladan i dostojanstven život svojoj djeci. Federalna vlada je 2014. godine donijela odluku o osnivanju Alimentacijskog fonda kako bi se iz Fonda, odnosno budžeta, nadoknadila alimentacija kada roditelj/ka nije likvidan/a. Da bi to ostvarila Federalna vlada je zadužila tri ministarstva (Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo pravosuđa i Ministarstvo finansija) da razmotre to pitanje i predlože rješenja, međutim, rješenja još uvijek nisu konkretizovana.

Naveli smo samo neke primjere koji se tiču ostvarivanja i omogućavanja osnovnih prava koja su garantovana zakonskim okvirom, međunarodnim ugovorima i konvencijama u Bosni i Hercegovini, a koji stoje kao mrtvo slovo na papiru iz različitih razloga. Pored toga je potrebno istaći i propuste na međunarodnom nivou prilikom formiranja međudržavnih pravnih ugovora.

U gotovo svim današnjim društvima postoji podjela na dvije sfere: javno i privatno, pri čemu se tradicionalno žene zarobljavaju u sferi privatnog, a sfera javnog pripada isključivo muškarcima. Pritisak, represija i nasilje nad ženama se događa prvo u privatnoj sferi, ali tu ne staje već se nastavlja i širi svoje djelovanje i na javnu sferu. S druge strane zaštita privatne sfere se smatra kao jedno od veoma bitnih ljudskih prava. Međutim koliko god je zaštita privatne sfere bitna, ona državi omogućuje da kršenje prava žena ne posmatra kao kršenje ljudskih prava, nego da to označi kao privatni problem u koji se država ne želi miješati. Takvo stanje dovodi do neprepoznavanja i ignorisanja povrede ljudskih prava specifičnih za žene. Dakle, sam koncept univerzalnih ljudskih prava i neprepoznavanje specifičnosti određenih društvenih grupa, naročito specifičnosti kršenja prava žena, ostavlja prostor za prikrivenu diskriminaciju i samim time dovodi do neravnopravnosti. Potrebno je dodati nove odredbe koje se tiču specifičnosti diskriminacije žena u međudržavne pravne ugovore jer dok se god prava žena posebno ne prepoznaju i obrade u internacionalnim konvencijama, ni pojedinačne nacionalne države neće se osjećati pozvanima da kažnjavaju prekršaje.

Potrebno je još puno posla u borbi za jednakost i dostojanstven život žena i to u svim segmentima i na svim nivoima, ali pozitivna stvar je, prema svjedočenju žena koje su učestvovalе u istraživanju i podijelile sa nama svoja iskustva, da je upravo građanski aktivizam i zalaganje za prava žena ono što nas čini jačim i odlučnijim, kroz pozitivan uticaj na porast samopouzdanja, znanja, vještina, odvažnosti, te samim time i na opći kvalitet i standard života kao i na dobrobit zajednice.

²⁷ Izveštaj organizacija civilnog društva o primjeni zaključnih zapažanja i preporuka CEDAW komiteta za Bosnu i Hercegovinu 2013. – 2017., Helsinški parlament građana Banjaluka i Prava za sve Sarajevo, Banja Luka, 2016, str. 6.

Fondacija CURE ističe u zaključku

Ovim istraživanjem Fondacija CURE svakako neće stati u svojim naporima da ostvari jednakost i ravnopravnost žena u BiH, da se bori za društvo bez patrijarhalnih normi, društvo u kojem se ne toleriše nasilje i diskriminacija i gdje su žene prepoznate kao pokretačice i nositeljice pozitivnih društvenih promjena te ravnopravno učestvuju u donošenju odluka u društvu.

Ma koliko deprimirajući pojedini rezultati analize bili, ovo istraživanje nam daje vjetar u leđa da nastavimo sa našim feminističko-aktivističkim naporima. Želimo da se još glasnije čuje naš glas, bez mogućnosti negiranja i ignorisanja sa “druge” strane.

Na temelju istraživačkih nalaza kreirat će se zalagačka platforma za daljnje zalagačke aktivnosti žena u izabranim malim lokalnim zajednicama bazirane na feminističkim zalagačkim platformama koje smo i ranije kreirale²⁸. Mi želimo lokalizirati i usmjeriti naše napore, konkretno, lokalno, te posebno osnažiti žene u manjim lokalnim zajednicama.

Fondacija CURE i dalje nastavlja da radi na podršci, jačanju kapaciteta i kreiranju sigurnog okruženja za sve žene Bosne i Hercegovine, za njihovo odgovorno i aktivno učešće u pozitivnim društvenim promjenama, te pozivamo sve žene da nam se pridruže.

Naša želja jeste da zajedno radimo na izgradnji nove generacije aktivistkinja i feministkinja u Bosni i Hercegovini koje će nastaviti djelovati ka jednakopravnosti svih i eliminaciji svih oblika nasilja i diskriminacije žena i djevojčica u bosanskohercegovačkom društvu.

²⁸ Durkalić M. (2016.): Zalagačke platforme žena u Bosni i Hercegovini - Feministička zalagačka platforma u BiH: Sarajevo: Fondacija CURE.
Knežević M (2016.): Zalagačke platforme žena u Bosni i Hercegovini - Ekonomske mogućnosti za žene iz malih lokalnih zajednica u BiH: Sarajevo: Fondacija CURE.
Mandić-Dokić T. (2016.): Zalagačke platforme žena u Bosni i Hercegovini - Pristup zdravstvenim uslugama i pravo na zdravlje žena u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE.

Šatrović A. (2016.): Zalagačke platforme žena u Bosni i Hercegovini - Pravo na roditeljstvo i roditeljska prava žena u BiH: Sarajevo: Fondacija CURE.

Literatura:

Allardt, E.(1973): About Dimensions of Welfare. Research Group for Comparative Sociology. Research Report No.1, University of Helsinki.

Allardt, E (1993): Havin, Loving, Being: An alternative to the Swedish Model of Welfare Research. In: M. Nussbaum, A. Sen (eds.) (1993), S, 88-94.

Andrews, F. M.; Whitey, S. B. (1976). Social indicators of well-being: American's perceptions of life quality. New York: Plenum.

Analiza o pravnom položaju u pristupu pravdi žena u Bosni i Hercegovina (2015). Sarajevo: Udruženje Vaša Prava BiH.

Anolli L. (2010.): La vergogna. Bologna:il Mulino.

Anolli L. (2002): Le emozioni. Milano: Unicopli.

Čemu (ne)učimo našu djecu, Analiza sadržaja nacionalne grupe predmeta u osnovnim školama (2017.). Sarajevo: Mas Media Sarajevo i Fond otvoreno društvo BiH.

Edita Miftari (2013.): Economic and Social Rights of Women in Bosnia and Herzegovina in 2012–2013, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Edita Miftari (2015.): Ravnopravnost spolova u općinama/opštinama u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar i Fondacija CURE.

Izveštaj organizacija civilnog društva o primjeni zaključnih zapažanja i preporuka CEDAW komiteta za Bosnu i Hercegovinu 2013. - 2017. (2016.). Banja Luka: Helsinški parlament građana Banjaluka i Prava za sve Sarajevo.

Jass (2013.): Feministički rječnik. Sarajevo: Fondacija Cure.

Kada žene počinju raditi besplatno zbog jaza u plaćama (2016). Libela.org. Oktobar, 2016.

Knežević M (2016.): Zalagačke platforme žena u Bosni i Hercegovini- Ekonomske mogućnosti za žene iz malih lokalnih zajednica u BiH: Sarajevo: Fondacija CURE.

Durkalić M. (2015): Moj glas odjekuje. Sarajevo: Fondacija CURE.

Durkalić M. (2016.): Zalagačke platforme žena u Bosni i Hercegovini- Feministička zalagačka platforma u BiH: Sarajevo: Fondacija CURE.

Mandić-Đokić T. (2016.): Zalagačke platforme žena u Bosni i Hercegovini- Pristup zdravstvenim uslugama i pravo na zdravlje žena u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE.

Mujić M.; Knežević S. (2016): Pogled iz drugog ugla: Udžbenička politika i analiza zastupljenosti stereotipa u udžbenicima srednjih škola u Kantonu Sarajevo. Sarajevo: Fondacija CURE:.

Noll; Heinz-Herbert (2000) : Konzepte der Wohlfahrtsentwicklung: Lebensqualität und "neue" Wohlfahrtskonzepte, WZB Discussion Paper, No. P 00-505

Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima (2011). Sarajevo: Udruženje lingvisti.

Narandžasti izvještaj- Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava žena u Bosni i Hercegovini (2016.). Sarajevo: Sarajevski Otvoreni Centar i Helsinški parlament građana Banja Luka.

Savičić S. (2016.): Kao ostvarivanju ravnopravnosti polova u Kantonima Federacije BiH. Sarajevo: Sarajevski Otvoreni Centar i Friedrich-Ebert-Stiftung BiH.

Schumacher, J.; Klaiberg, A.; Brähler, E. (Hrsg.) (2003). Diagnostische Verfahren zu Lebensqualität und Wohlbefinden. Göttingen: Hogrefe.

Šestaković M. (2016.): Zalagačke platforme žena u Bosni i Hercegovini- Prava i mogućnosti u

roditeljska prava žena u BiH: Sarajevo: Fondacija CURE.

Zakoni, konvencije, deklaracije:

Konvencija o eliminaciji svih oblika nasilja nad ženama - CEDAW

Konvencija o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Službeni glasnik BiH, br. 15/13)

Zakon o ravnopravnosti spolova (Službeni glasnik BiH, br. 32/10)

Zakon o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima

O Fondaciji CURE

Fondacija CURE zalaže se za jednakost i ravnopravnost žena u BiH, za društvo bez patrijarhalnih normi, u kojem se ne toleriše nasilje i diskriminacija i gdje su žene prepoznate kao odgovorne pokretačice i nositeljice pozitivnih društvenih promjena te ravnopravno donose odluke u društvu.

Fondacija CURE pokrenuta je 2004. godine sa idejom da kreira, sprovodi ili podrži aktivnosti iz oblasti ženskih prava. Nastala iz potrebe da se mijenjaju stavovi bh. društva u odnosu na nasilje i diskriminaciju nad ženama različitih dobnih skupina, sa posebnom potrebom da učinimo višestruko marginalizovane žene vidljivim, kako bi mogle uticati na pozitivne društvene promjene u okruženju žena i problemima sa kojima se one susreću.

www.fonadacijacure.org

O Autorici – Tatjana Žarković, MA

Tatjana Žarković, još od napravljenih prvih koraka je odgajana i odrasla u duhu feminizma i mirovnog aktivizma. Rođena 1985. godine u Sarajevu, prve godine života provela u Mostaru, u gradu u koji je i dalje zaljubljena. Godine izbjeglištva provodi u Beogradu, gdje završava osnovnu i srednju školu. Sa 19 godina se vraća u Bosnu i Hercegovinu zajedno sa sestrom i majkom, koja je kao aktivistkinja Žena u crnom iz Beograda, uspjela da nađe spas od bijesa Slobodana Miloševića upravo u Sarajevu, koji je pred "petooktobarsku revoluciju" maltretirao i zatvarao sve istaknutije protivnice/ke režima. U Sarajevu ostaje, te završava studij filozofije i sociologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Master studij završava u Beču na Institutu za sociologiju Univerziteta u Beču. Ljubav i majčinstvo je vraćaju u rodni grad 2016. godine. Istraživanjima se bavi još od 2013. godine kada počinje da radi kao asistentica za istraživanja na Institutu za sociologiju Univerziteta u Beču, uz mentorstvo istaknutog profesora Christopha Reinprechta. U svom istraživačkom radu se prvenstveno bavi temama migracija, mogućnosti integracija marginalizovanih grupa u društvo i gender temama.

E-mail: tatjanazarkovich@hotmail.com

Dodaci:

Analiza intervjuja iz bihaćke regije

Analiza – Bihać i okolina

Zahvaljujući interesu i inicijativi Centra za edukaciju i istraživanja “Nahla” - podružnica Bihać, proširile smo naše interesovanje i na Unsko-sanski kanton. Kao što je već pomenuto, žene iz CEI “Nahla”- podružnica Bihać, su inicirale saradnju na istraživanju sa željom na detaljnije upoznavi probleme i potrebe žena iz njihove regije. S obzirom na to da naš primarni fokus nije bio na području Bihaća i okoline, analizu intervjuja sa ženama iz ove regije ćemo predstaviti kratko, s osnovnim podacima.

Na području Unsko-sanskog kantona je urađeno 217 intervjuja sa ženama, od čega je 79% rađeno na području grada Bihaća, a ostatak od 21% u okolnim mjestima i gradovima. Osim Bihaća intervjui su rađeni i u sljedećim gradovima Unsko-sanskog kantona: Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Cazin, Bužim, Sanski Most.

Žene koje su obuhvaćene upitnikom su većinski visoko obrazovane i to njih 49%, a 44% ih je završilo srednju školu s maturskim ispitom, zatim sa završenim zanatom 3%, samo s osnovnom školom 3%, te nijedna žena bez osnovne škole nije obuhvaćena upitnikom. Većinski su žene obuhvaćene upitnikom zaposlene i to njih 46% puno na radno vrijeme, a 3% na pola radnog vremena, a njih 16 % je nezaposleno i u potrazi za poslom. Pored toga imamo 22% žena koje su i dalje u procesu obrazovanja, dakle studentice, zatim 11% domaćica i 2% žena u penziji.

Prosječna neto primanja žena su jako niska, te tako ako oduzmemo 39% žena koje navode da nemaju nikakva lična primanja, jer su ili nezaposlene, domaćice ili studentice, vidimo da su i među zaposlenim ženama primanja prilično niska, iako se radi o uzorku ispitanica većinski visoko obrazovanim i na radnim mjestima koja odgovaraju njihovoj stručnoj spremi. Dakle nepovoljan položaj žena na tržištu rada u BiH je itekako prisutan, što potvrđuju i naši rezultati prema kojima žene zauzimaju loše plaćene pozicije, te tako čak 26% od žena koje navode da imaju plaćeno zaposlenje ističu da su im primanja ispod 500 KM, a samo njih 25% da imaju primanja od 1000 KM na više.

Primanja zaposlenih žena	Procentualno izraženo
ispod 500 KM	26%
od 500 do 1.000 KM	49%
od 1.000 do 1.500 KM	18%
od 1.500 do 2.500 KM	7%
više od 2.500 KM	0.8%

Tabela 7. Primanja zaposlenih žena (bihaćka regija)

Ovi rezultati, kao i ostali se manje-više poklapaju s rezultatima analize iz ostalih regija, pa ih nećemo posebno navoditi. Kao što je već pomenuto u okviru drugog dijela analize, koja se odnosi na identitete i razlike žena i drugačiji odnos i tretman u zajednici, odgovori iz bihaćke regije su već uključeni i obrađeni zajedno s ostalim odgovorima. Ono što ćemo izdvojiti jesu specifičnosti za samu regiju Unsko-sanskog kantona, koje žene navode odgovarajući na pitanje šta im posebno smeta ili fali u lokalnoj zajednici u kojoj žive.

Žene najčešće navode da ima smeta politizacija i miješanje politike u sve sfere društva što rezultuje neadekvatnim rješavanjem tekućih problema i sporim reagovanjem na potrebe građanki/a. Uz to često navode da su sveprisutni mito, korupcija i stranački uticaj veliki problem što dovodi do situacije da se na važnim funkcijama nalaze ljudi koji su nestručni i nesposobni pri obavljanju svog posla. Tim uzrokovano žene navode da su uskraćene za mnoge bitne stvari jer se ne rješavaju adekvatno i stručno tekući problemi što negativno utiče na mogućnosti ulaganja u ličnu dobrobit, u dobrobit zajednice, kao i uopćeno na opći kvalitet života.

Žene konkretizujući svoje navode izdvajaju da smatraju posebno lošim u njihovoj lokalnoj zajednici: loše uređen zdravstveni sistem kao i sistem socijalne zaštite; visoka stopa nezaposlenosti; nepostojanje gradskog prevoza; nerješavanje problema pasa lutilica; manjak kulturnih i društvenih događaja, ponuđenih edukacije, obuka; loša gradska infrastruktura koja uključuje nedostatak javnog prevoza i biciklističkih staza; loše iskorišteni prirodni resursi; slaba briga o penzionerima/kama; masovan odlazak mladih i nepreduzimanje adekvatnih mjera da se to spriječi.

Žene također navode da su zbog visoke stope nezaposlenosti koja je prisutna često prinuđene da rade u lošim uslovima na poslu, neprijavljeno, za minimalac jer je prema navodima žena iz bihaćke regije, „skoro nemoguća promjena zaposlenja (trenutnog) ili pronalazak novog posla“.

U ruralnim i prigradskim mjestima je situacija što se tiče gradske infrastrukture još kritičnija, te tako žene navode da se prigradska naselja vrlo slabo čiste, te da u 21. vijeku nije riješen provod vode i kanalizacija u svim mjesnim zajednicama. Građanke iz prigradskih naselja svakako više pogađa problem nepostojanja javnog gradskog prevoza, uslijed toga bicikli se često koriste kao osnovno svakodnevno prevozno sredstvo, međutim bezbijedne biciklističke staze nisu omogućene.

Suočene sa svim tim problemima žene se osjećaju nemoćno i navode da „slabo komuniciraju s narodom“ oni koji su na svojim funkcijama upravo da bi radili za dobrobit građanki/a. To često dovodi do jedne situacije u kojoj počinje da vlada stanje opće letargije i apatije. Mnoge žene navode da je upravo takvo stanje u kojem se nalazi većina građanki/a ono što im smeta u njihovoj zajednici, te navode da je veliki problem upravo „nedostatak vjerovanja u dobro, u novo, u bolje, kao i manjak volje za promjenom, za znanjem, za borbom protiv korupcije i laži, licemjerstva itd.“

Tu su i problemi s kojima se Bišćanke suočavaju samo zato što su žene, te se navedeni problemi vezani za opće (ne)uslove u državi množe ukoliko si žena. U ovom kontekstu prije svega stvaraju problem vladajuće patrijahalne ideologije i stereotipi, kao i nametnuti heteronormativni obrasci ponašanja koji dominiraju bosansko-hercegovačkim društvom, te tako žene navode da im smeta upravo takvo „tretiranje žena i uloga žene u društvu tj. njena ograničenost i mišljenje da žena nešto mora ili ne smije tj. da nešto nije za ženu“. Upravo takvo tretiranje i odnos koji se smatra društveno prihvatljivim, te ne preduzimanje adekvatnih mjera i napora da se to promijeni, nadalje utiče na sve segmente života jedne žene. Navest ćemo jedan zanimljiv citat koji upravo ističe prethodno navedeno:

„Fali nam otvoreno savjetovanje žena, integracija žena u posao gdje su iste, ravnopravne i jednako plaćene kao i muške kolege, potpora države porodiljama i majkama. Smeta mi neravnopravnost žena, činjenica da je skoro svaki segment ženina života taboo tema i da ona mora živjeti tiho u sjeni da bi se smatrala „časnom i finom“ ženom. Kada žena progovori o jednostavnim stvarima kao što su reprodukcija, seksualnost, samostalnost, o osnovnim biološkim funkcijama, ista se smatra nenormalnom i nečasnom. To je pak stanje naše svijesti, i to treba mijenjati kako kroz institucije tako i putem društvenog informisanja i foruma gdje bi se skinula ljava sa činjenice da je žena jedno biološko živo biće s jednakim potrebama kao i muškarac.“, Bihać

Pozitivna iskustva i pozitivno razmišljanje nas guraju naprijed i daju nam snagu za daljnje djelovanje te je jako bitno istaći i pozitivne stvari koje žene izdvajaju da mogu posebno da pohvale i da im pogoduje u mjestu u kome žive.

U Unsko-sanskom kantonu žene najčešće izdvajaju u pozitivnom kontekstu prirodne ljepote, rijeku Unu, Nacionalni park, Plješevicu, prostrane zelene površine, geografski položaj, blizinu Jadrana. Dakle, najčešće istaknute pozitivne stvari koje obogaćuju život žena iz Bihaća i okoline su prirodne blagodati te regije.

Pored toga žene često ističu da pozitivno utiče na opći kvalitet njihovog života međusobna solidarnost, povezanost i usmjerenost ljudi jedni na druge, kao i gostoprimstvo Biščana/ki.

Svakako tu su i ljudi koji ulažu napore i pokušavaju da učine svijet boljim mjestom za život, što su žene svakako i prepoznale, te veliki broj žena ističe da pozitivno utiče na njihov život upravo angažman i aktivnosti pojedinih ljudi i organizacija koje djeluju u Unsko-sanskom kantonu i koji/e se bore za "bolje sutra".

Pored pozitivnih primjera koji se odnose na angažman građanki i građana iz bihaćke regije i sveprisutne očaranosti i zaljubljenosti u prirodne ljepote, rijetko se mogu čuti pohvale za rad, ulaganje i zalaganje za dobrobit građana/ki od strane državnih službi i institucija, međutim ipak postoje sporadični pozitivni primjeri.

Upitnik I

1a	Koliko imate godina: _____
.1b	Koje je vaše bračno stanje? ☐ slobodna, živim bez partnera/ice ☐ udata ili živim u vanbračnoj zajednici ☐ razvedena ☐ udovica i bez partnera/ice
1c	Nivo obrazovanja koje ste do sada stekli ☐ bez osnovne škole (manje od 8 godina školovanja) ☐ osnovna škola (najmanje 8 godina školovanja, bez zanata) ☐ zanat ☐ srednja škola s maturom (četvorogodišnja srednja škola) ☐ univerzitet ili visoka stručna škola
1d	Da li ste trenutno u radnom odnosu? ☐ Da, puno radno vrijeme ☐ Da, pola radnog vremena ☐ Ne, u penziji sam ☐ Nezaposlena, u potrazi za poslom ☐ Ne, domaćica sam ☐ U procesu obrazovanja (studentica)
1e	Ukoliko ste u radnom odnosu, šta konkretno radite i koje je Vaše zanimanje? (navesti konkretno radno mjesto i kod penzionerki navesti ranije zanimanje) _____

1f	Da li primате neku pomoć od države? (navesti sve što se odnosi na Vas) ☐ socijalnu pomoć ☐ naknadu za nezaposlene ☐ dječiji dodatak ☐ pomoć za civilne žrtve rata ☐ ne primam ništa ☐ drugo (molimo navesti šta konkretno) _____																		
1g	Kakva je trenutna situacija u kojoj se nalazite što se tiče novca? Molimo Vas ocjenite Vaše trenutno ekonomsko stanje. Ocjenite se ocjenama između 1(jako loše) i 7 (odlično). <table><tr><td colspan="3">Jako loše</td><td colspan="4"></td><td colspan="2">Odlično</td></tr><tr><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td><td>6</td><td>7</td><td></td><td></td></tr></table>	Jako loše							Odlično		1	2	3	4	5	6	7		
Jako loše							Odlično												
1	2	3	4	5	6	7													
1h	Želi Koji je prosječni mjesečni iznos primanja koji Vi lično primate? ☐ ja lično ne primam ništa ☐ ispod 500 KM ☐ 500 do 1.000 KM ☐ 1.000 do 1.500 KM ☐ 1.500 do 2.500 KM ☐ više od 2.500 KM																		
1i	Prosječni mjesečni iznos primanja u Vašem domaćinstvu uračunato sa svim članovima/icama Vašeg domaćinstva): ☐ ispod 500 KM ☐ 500 do 1.000 KM ☐ 1.000 do 1.500 KM ☐ 1.500 do 2.500 KM ☐ više od 2.500 KM																		

1j	Nacionalnost _____
1k	Religijska pripadnost _____

Sljedeće bismo Vam postavile par pitanja vezano za mjesto stanovanja i stambeno pitanje, te koliko ste zadovoljne ili nezadovoljne istim i zašto?

2. Gdje živite _____ (navesti grad ili mjesto u kojem živite)?

3. Gdje ste živjeli ranije ukoliko ste mijenjali mjesto stanovanja?

4. Šta Vam najviše smeta ili fali u vašoj lokalnoj zajednici?

5. Šta možete posebno da izdvojite da pohvalite? Šta Vam posebno pogoduje u mjestu u kojem živite?

6. Da li je stan u kome trenutno živite...

☐ privatno vlasništvo koje glasi na moje ime

☐ privatno vlasništvo koje glasi na ime nekog od članova/ica moje porodice (muž, otac, majka i sl.)

☐ živim kao podstanarka

☐ socijalni stan

☐ drugo: _____

7. Živate li trenutno sami ili zajedno s drugim osobama?

☐ želim sama

☐ s najmanje jednom drugom osobom

7a. Ukoliko je odgovor: s najmanje jednom osobom: Ko živi još osim Vas zajedno s Vama u stanu?

	da
Suprug/a, životni saputnik/saputnica	☐
Djeca	☐
Drugi članovi/ice porodice/rođaci/rodice	☐
Druge osobe	☐

8. Koliko imate djece, ako ih imate?

9. Uopćeno govoreći koliko ste zadovoljni trenutno Vašom stambenom situacijom?
Molimo svrstati se na ljestvici od 1 do 7!

Uopšte ni- sam zado- voljna							Vrlo zadovol- jna
1	2	3	4	5	6	7	

Sada bismo željele da saznamo malo više o mogućnosti samorazvoja i ulaganja u ličnu dobit koje Vam stoje na raspolaganju.

10. Da li ste u posljednjih 12 mjeseci učestvovali i/ili planirate li u sljedećih 12 mjeseci da prisustvujete nekim kursevima, radionicama, stručnom osposobljavanju ili bilo šta slično što je vezano za Vaše lično interesovanje ili daljnje obrazovanje i stručno osposobljavanje? (molimo zaokružiti)

☐ Da

☐ Ne

10a. Ako ne, navesti zašto ne?

☐ Nemam interesovanja niti želju za takvim stvarima

☐ Nemam vremena za takve stvari

☐ Finansijski sam onemogućena da učestvujem

☐ Nema ništa u ponudi meni dostupno što odgovara mojim interesovanjima

☐ Drugo: _____

- 11.** Od sljedećih pet navedenih stavki, molimo Vas da ocjenite koliko su Vam bitne u životu, a zatim koliko ste zadovoljni mogućnostima da se ostvarite i/ili ostvarite svoja prava u tom području. Ocijenite se ocjenama od 1 do 7.

Stavke za ocjenjivanje	Ocjenjivanje bitnosti 1(uopće mi nije bitno,7(jako mi je bitno):	Ocjenjivanje mogućnosti da ostvarite svoja prava 1(nikakve mogućnosti)7 (bez ikakvih problema)	Ukoliko želite kratko obrazložite Vaš odgovor
Zaposlenje - Posao	Ocjena _____	Ocjena _____	
Formalno ili neformalno obrazovanje	Ocjena _____	Ocjena _____	
Zdravstvena njega	Ocjena _____	Ocjena _____	
Religija	Ocjena _____	Ocjena _____	
Vježbanje i fizička aktivnost	Ocjena _____	Ocjena _____	
Navesti drugo šta je Vama od posebnog značaja	Ocjena _____	Ocjena _____	

12. Da li ste aktivna članica ili povremena posjetiteljka nekom od udruženja ili organizacija?
(pored navesti ime udruženja)

☐ nisam ni u jednom udruženju članica niti povremena posjetiteljka

☐ da, u udruženju žena _____

☐ da, u sportskom udruženju _____

☐ da, u udruženju za kulturu i slobodno vrijeme _____

☐ da, u religijskoj zajednici (džemat, crkvena zajednica i sl.) _____

☐ da, u sindikatu _____

☐ da, u političkoj partiji _____

☐ da, drugo (molimo navesti konkretno o čemu se radi): _____

12a. Da li organizacija koju ste naveli utiče na opći kvalitet Vašeg života i na koje načine?

Četvrta grupa pitanja je vezana za Vaše odnose s porodicom, prijateljima i zajednicom u kojoj živite.

13. Od sljedećih pet navedenih stavki, molimo Vas da ocjenite koliko su Vam bitne u životu, a zatim koliko ste zadovoljni trenutnim stanjem u tom području. Ocijenite se ocjenama od 1 (sasvim nevažno/sasvim nezadovoljna) do 7 (jako važno/u potpunosti zadovoljna).

Stavke za ocjenjivanje	Ocjenjivanje bitnosti za kvalitet života (od 1 do 7)	Ocjenjivanje trenutnog stanja (od 1 do 7)	Ukoliko želite kratko obrazložite odgovor na pitanje koliko ste zadovoljni i zašto!
Državni servisi (npr. policija i vatrogasci, državne službe i institucije)	Ocjena _____	Ocjena _____	
Javno obrazovanje, državne škole	Ocjena _____	Ocjena _____	
Sigurnost u Vašem komšiluku	Ocjena _____	Ocjena _____	
Osjećaj zajedništva i međusobna pomoć i solidarnost u zajednici u kojoj živite	Ocjena _____	Ocjena _____	
Društveni i kulturni događaji koji Vam se nude u mjestu stanovanja	Ocjena _____	Ocjena _____	
Drugo što je Vama bitno, a nije spomenuto: _____ _____			

13a. Kome biste se obratile u hitnim slučajevima i ukoliko Vam zatreba besplatni pravni savjet i pomoć (možete navesti sve kojih se sjetite, kako ljude tako i institucije)?

Sljedeća grupa pitanja je o Vašem sveukupnom kvalitetu života.

14. Da Vam neko pokloni 2000 maraka, kako biste potrošile ili uložile novac? Šta Vam prvo pada na pamet?

15. Molimo Vas da raspodijelite broj sati koje utrošite u toku svog uobičajenog radnog dana na sljedeće nabrojane aktivnosti (navesti broj sati od 0 do 24 u svim stavkama na linijama).

Plaćeno zaposlenje _____ sati

Kućni poslovi (npr. čišćenje, obavljanje kupovine, briga o ručku i sl.) _____ sati

Aktivnosti s decom i najužom porodicom _____ sati

Briga o drugom članu/ici porodice ili sl. _____ sati

Volonterski rad _____ sati

Vrijeme "samo za mene"
sati _____

16. Kako biste ocijenili Vaše trenutno zdravstveno stanje? (zaokružiti šta se odnosi na Vas)

osjećam se dobro i zdravo bez ikakvih smetnji

imam tu i tamo manjih problema, ali nije mi potrebno liječenje

imam zdravstvenih poteškoća i trenutno sam na liječenju i/ili primam terapiju

dugotrajno sam upućena na liječenje, jer sam hronično bolesna

- dugotrajno sam upućena na pomoć i njegu od strane drugih ljudi, jer zbog bolesti nisam sposobna da obavljam samostalno svakodnevne aktivnosti

17. Da li imate zdravstveno osiguranje?

Da

Ne

18. Da li ste u mogućnosti da idete na redovne sistematske, zdravstvene preglede (redovni pregledi kod ginekologa/inje, zubara/ke, interniste/kinje i slično)?

Da

Ne

18a. Ako ne zašto ne (navesti sve što se odnosi na Vas)?

nemam adekvatan prevoz i/ili daleko mi je Dom zdravlja gdje to mogu obaviti

nemam vremena za preglede

finansijski sam onemogućena

nemam povjerenja u zdravstveno osoblje

ne želim, jer ne mislim da je bitno ići na redovne preglede

Drugo _____

19. Kada pomislite na budućnost, šta Vas manje ili više zabrinjava od sljedećih nabrojanih stavki? Ocijenite se ocjenom od 1 (nemam uopće brige) do 5 (jake brige).

	Nemam briga			Jake brige
Finansijska situacija i dugovi	☐ ¹	☐ ³	☐ ⁴	☐ ⁵
Budućnost/blagostanje djece	☐ ¹	☐ ³	☐ ⁴	☐ ⁵
Ljutnja i svađe u porodici	☐ ¹	☐ ³	☐ ⁴	☐ ⁵
Problemi u ostvarivanju svojih građanskih prava i u kontaktu s organima državne uprave (općina, biro za zapošljavanje, zdravstveno osiguranje i sl.)	☐ ¹	☐ ³	☐ ⁴	☐ ⁵

Strah od provala i kriminala	☐ 1	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Plašim se da mi neće biti omogućena adekvatna njega i briga u slučaju bolesti	☐ 1	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Drugo što nije navedeno, a Vama je bitno _____ _____ _____	☐ 1	☐ 3	☐ 4	☐ 5

20. Sada nas još zanima da li se po bilo kom osnovu osjećate da se drugačije gleda na Vas ili Vas se drugačije tretira u Vašoj lokalnoj zajednici, kao na primjer zbog toga što ste: (zaokružiti sve što se odnosi na Vas, a što uzrokuje da se drugačije odnosi ili gleda na Vas u Vašem svakodnevnom životu):

- ☐ Samohrana majka
- ☐ Osoba s invaliditetom
- ☐ Nacionalna ili etnička manjina
- ☐ Majka osobe s invaliditetom
- ☐ Osoba drugačije seksualne orijentacije (lezbejka, biseksualna i trans* žena)
- ☐ Žena aktivistkinja
- ☐ Hronično bolesna osoba
- ☐ Osoba oboljela od rijetke bolesti
- ☐ Žena drugačijeg stila i izgleda
- ☐ Religijska manjina
- ☐ Žena feministkinja
- ☐ Neudata i bez partnera/ice
- ☐ Žena bez potomstva
- ☐ Razvedena
- ☐ Povratnica
- ☐ Domaćica bez ličnih primanja
- ☐ Drugo (navesti šta) _____
- ☐ _____
- ☐ Ne mogu reći da se izdvaja bilo šta (ukoliko Vam se ništa od ponuđenog ne izdvaja ili Vam ne pada trenutno na pamet, preskočiti sljedeće pitanje)

- 21.** Koje Vam specifične poteškoće ili možda prednosti posebno prouzrokuje Vaš gore navedeni identitet?
- 22.** Želite li da podijelite sa nama još neki detalj iz Vašeg života koji smatrate posebno bitnim i koji utiče na Vaše sveukupno blagostanje ili nepogode u životu, a mi nismo spomenule? Budite slobodni da navedete opširno i detaljno ukoliko želite.

Hvala Vam na saradnji i pomoći. Bilo bi nam drago ukoliko imate još nekoga da preporučite, a kome bi značilo da ispuni upitnik? (navesti e-mail adresu osobe ili slično ukoliko da)

Upitnik II

Pitanja za organizacije

Organizacija u čije ime odgovarate na pitanja: (napisati naziv organizacije i grad u kojem djeluje)

1. Koju su najčešći problemi s kojima se susreće Vaša organizacija i članice/ovi Vaše organizacije pri obavljanju aktivnosti?
2. Da li ste do sada spovodile istraživanja ili ste na drugačiji način upoznate s problemima s kojima se susreću žene različitih profila u Vašoj zajednici? Ukoliko jeste, do kojih ste podataka/rezultata došle i koje su eventualne mjere poduzete? Da li ste pri tome sarađivale s nekim državnim institucijama, NVO-ima ili na drugačiji način dobile podršku? Konkretno od kojih ako da?
3. Imate li primjer neke uspješne inicijative koje ste sprovodile i da li ste pritom sarađivale s državnim institucijama ili NVO organizacijama? S kojim državnim institucijama ili organizacijama ste uspješno sarađivale, a od kojih niste dobile odgovor i podršku i koje je bilo obrazloženje?
4. Da li ste upoznate da postoje bilo kakve inicijative, strategije ili slično od strane državnih institucija, ili u okviru nevladinog sektora po pitanju rodni politika i zaštite ženskih prava u Vašoj lokalnoj zajednici? Konkretno koje ako da?
5. Ukoliko Vam se obrati osoba kojoj su uskraćena osnovna građanska prava i ukoliko joj je potrebna pravna pomoć i savjet da li ste u mogućnosti da im obezbijedite ili da ih uputite bilo gdje u Vašem mjestu gdje je moguće dobiti pomoć, u državnim insititucijama ili nevladinim organizacijama? Postoji li takva mogućnost u Vašem mjestu ili okolini?

